

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. Petri Perpiniani Societatis Iesv: De Vita Et Moribvs
B. Elisabethae, Lusitaniae Reginae Historia**

Perpiña, Pedro Juan

Coloniae Agrippinae, 1609

Liber Tertivs.

urn:nbn:de:hbz:466:1-9601

 PETRI PERPINIANI
 SOCIETATIS IESV, DE VITA
 ET MORIBVS D. ELISABETAE
 LVSITANIAE REGINAE.

LIBER TERTIVS.

REGINA præstantis animi omnibus conjugalis pietatis officijs in virum & viuentem, & mortuum strenuè defuncta, longè aliam vitam à superiore, quam cæteri semper admirati fuerant, ipsa nimis mollem & delicatam extitisse arbitrabatur, secum ipsa meditans, Conimbriam venit: vbi multò ante viduitati, si res ita fortè tulisset, solitudiniq; suæ tranquillam, & ab arbitris remotam sedem comparat. Ac primum omnem mundum muliebrem, & regium ornatum, quo antea non ad venustatem formæ, quam negligebat, sed ad matrimonij necessitatem, cui parebat, vsa fuisset, funditus dissipauit ac reiecit: aut verius ad meliorem vsum translatum, ex profano sacrum & religiosum fecit. Habebat plurimam vestem pretiosam tum stragulam, tum ad tegendum corpus auro bombycinoque textam, magnificis pictam operibus; omnem protulit in medium: è qua vestimenta sacerdotalia, cæteraque id genus ornamenta templorum maturè confecta per Pontificem aliquem sacrandam curauit. Produxit & quicquid habuit auri argentiq; facti, & infecti, imperauit fieri calices ad vsum sacrorum,

CRUCES

cruces item tum maiores quæ præferrentur in pompa, tum minores, quæ in altaribus collocarentur: Tubula porrò, lychnuchos pensiles, & eiusmodi alia munera atque dona. Eorum partim in Parthenone S. Claræ instituto dedicari voluit, partim cæteris Lusitaniæ templis pro cuiusque vel religione, vel indigentia, uti cognorat, expedire, diuisit. Coronas verò regales pulcherrimè factas, & monialia ex auro, atq; gémis, nonnullaq; alia nobiliora ornamenta Beatrixi reginæ nurui suæ, duabusq; neptib' postea reginis, Mariæ Alfonsi filia, & Leonoræ matre Cõstantia nata, quæ paucis post annis nupsit Aragoniorũ regi Alfonso, & quibusdã alijs principibus fœminis cognatis suis distribuit, ut in illa vitæ seueritate, quam cogitabat, humanitatem tamen in suos retineret. His quasi cõpedibus, quibus maximè retardari solet cursus animorũ, ad summam & perfectissimam virtutẽ euolare cupientiũ, fractis & reiectis; mirũ est, quanto incitator, quam antea ferretur, in studia sanctioris vitæ. Primum sentiebat magnum prorsus esse in victus continentia præsidium ad omnes effrænatas corporis libidines debilitandas & frangendas, atque ad restinguenda incendia ab infestissimo humani generis hoste coniecta, cuius in vmbilico vis omnis esse dicitur. Hanc olim à primis mundi originibus vsque ad vniversam terrarum eluisionem, ac naufragium animantium propè omnium quum oleribus & stirpium fructibus homines victitarent, dominatam fuisse cognorat. Quicumque ferè fuissent aliquando ad aliquod magnum munus obeundum à Deo delecti ac destinati; eis atque adeo parentibus ipsorum, certa victus ratione præscripta, ijs rebus quæ ad luxum pertinerent, interdictum esse.

Omnes

Omnes illos vitæ sanctitate præstantes vel viros, vel
fœminas, hac veluti lorica aut scuto tectos, verè in-
uictos ad omnes appetitionum impetus ope diuina
sefe præbuisse. Hunc esse quasi ludum, aut semina-
rium quoddam pulcherrimarum virtutum, mode-
stia, pudicitia, taciturnitatis oportuna, prudentis ac
necessarij sermonis, contemplationis supernarum
rerum atque cælestium. Multis commemorabili pro-
bitate viris legerat & audierat, amictui fuisse tegmi-
na palmea, cibum sponte nascentes è terra fructus,
potum aquam, cubile terram, tectum aut antrum ali-
quod aut cælum. Quare tamen si ea iam erat ætate, vt
quanuis tot tantosque labores non sustinuisset, ta-
men effæto corpore, illa tam assidua ieiunia & tam
difficilia vix ferre posset: eas autem à prima pene-
pueritia corporis pœnas vltra pertulerat, vt ne æta-
te quidem integra atque florente diutius tam seue-
ram disciplinam, & tantam tenuitatem victus sine
gravi aliquo valitudinis incommodo pati posset; ni-
hil omnino anus egregia constantia de pristina illa
consuetudine sua remisit, ac totas fermè hebdoma-
das incredibili quadam abstinentia transigebat:
quod hoc etiam liberius, quam superioribus annis
faciebat, quia Dionysius aberat, cui dum adhuc viue-
ret, vt obsequerentur modestissima Regina, multò
minus efficiebat interdum, quam optabat. Nondum
exædificata erat domus illa sanctæ Claræ, quam ad
Conimbricam institutam fuisse diximus in ripa
Mondæ. Partim igitur quo magis id opus vrgeret, ac
citius, vt cupiebat, perficeretur: partim quo frequen-
tius ad illum virginum sacrarum cætum adire pos-
set, si propè habitaret, & sæpius earum sanctissima
consuetudine frui liceret, domum sibi ac suis paulu-
lum

Ium aduerso flumine à Parthenone remotam paucis mensibus conficiendam locauit. Fuit illud Elisabetæ uiuentis adhuc veluti sepulchrum quoddam, in quo sic delituit extrema senectute, vt Deo quidem tum maximè viueret, quum minimè videretur, rebus autem humanis & huius vitæ vanitati mortua penitus & sepulta putaretur. Ea domus vsque ad hanc memoriam annos circiter tres & triginta supra ducentos integra stetit, id quodammodo curante ac prouidente Deo, ne prius tam insigne monimentum religionis illius & sanctitatis interiret, quam literis multorum illustraretur. Quo quidem omni tempore receptaculum illud extitit miseris & egentibus hominibus, quo iniurias Cæli vitandi causa succederent, & satis patens & peropportunum; vt quos illa viuens omni studio protexisset, eisdem etiam mortua per fugium præberet. Anno verò ab ortu Christi seruatoris quingentesimo quinquagesimo nono supra millesimum, quum hoc totum factum æstate superiore fuisset in lucem prolatum à nobis altera oratione de rebus à Regina gestis, priusquam tertia, quæ fuit extrema, diceretur; ineunte vere nocte S. Matthiæ ferias antecedente, quum & vetustate nemine resistente consumpta, & maximis atque assiduis imbribus hyemis proximæ dissoluta esset, inquilinis innoxia corruit magna ex parte, tanquam & officio suo perfunctam se esse cognouisset, & charissimos quondam Elisabetæ habitatores continere sensisset. Nam & pridie eius diei rimis actis, ac velut ante denuntiata ruina omnes, vt aliò migrarent, admonuit: & puerum, qui solus cum iumento remanserat in imis ædibus, trabibus à solo ad alterum parietem stantem cratis in modum quasi de industria erectis, & pondus

ruentis tecti sustentibus ita molliter excēpit, vt multorum diligentia breui purgato loco, puluere quidem obfitus, sed prorsus integer extraheretur, quem omnes suspicarentur esse penitus obtritum. Nimirum etsi muta inanimaque tecta carebant sensu, erat tamen & vigebat diuina vis, cuius illa non modò voluntatibus, verumetiam nutibus obsecundarent. Sed olim dum ibi piè ac religiosè viueret Elisabetha, ædículas sibi quasdam ad ianuam Parthenonis ædificarat, quo cum immigraret sæpeaumerò ex illo suo vicino domicilio (obtinerat enim à Pontifice maximo, vt quotiescunque vellet eò introire, sibi fas esset cum necessario ancillarum comitatu) multos dies inter virgines dedicatas Christo morabatur, cum incredibili quadam animi voluptate ex earum suauissimis, integerrimisque moribus accepta: vnà viuebat, vnà cibum capiebat, vnà statas & solennes preces peragebat. Alloquebatur interdum tum publicè vniuersas, tum singulas priuatim, & oratione anilis grauitatis, regiae autoritatis, Christianæ pietatis, modestiæ, humanitatis, prudentiæ plena hortabatur ad retinendam perpetuæ vitæ constantiam, & ad perferendam hilari animo cum Christo Crucem sponte sublatam humeris, confirmabat. Reuocabat in memoriam nuncupata vota, exaggerabat verbis institutæ vitæ quum oportunitatem, tum excellentiam dignitatis. Quo maiores rerū copias abiudicassent, plures delicias exclusissent, ampliores honores contempsissent, exploratiorem spem abiecissent in posterum, eò expeditiores fore docebat animos ad hunc cursum in illam sempiternam domum conficiendum, omnibus impedimentis, quæ cæteros remorari solerent procul amotis, Deo

Opt.

Opt. Max. publico ritu deuotas, dicatas, consecratas esse dicebat: ei verò etiam si omnes gratissimi essent qui rectè viuerent & congruenter legibus diuinis, tamen maiore quadam ratione integra ex omni parte castaque pectora esse charissima; quæ virginitatis amore neque sensissent vnquam viriles manus, nec foedis cupiditatibus aut cogitationibus obscænis patuissent; eas mentes illum ducere veluti sponfas suas, quæ suam corporisque castimoniam, sprete procreandi voluptate, & illa huic adiuncta cibi atque potionis, inuiolatam perpetuò sanctamque seruassent. Quod si Deo nihil nec melius, nec maius cogitari aut fingi posset, eas profectò foeminas esse beatissimas, quæ longè ab omni corporis & animi libidine remotæ, illi se vni quasi despondissent. Elaborarent igitur, ne quid de tanta commoditate, dignitateque perderent incuria sua, nec sanctissimum ac religiosissimum vitæ genus agro feracissimo cum centesimū afferente à cælesti hominū doctore cōparatum, aliqua culpa sua in contemptionē adduci paterentur. Tantò casus grauiores esse solere, quantò excelsiorem quis & illustriorem ætatem agat. Nam si turpe duceretur virginē præstanti iuueni desponsam parum castè habere pudicitiam suam; quam flagitiosam demum existimandum est sponsam ipsi Deo certa pactione mentem, non modò cōtra fidem omnibus esse vitijs expositā & obnoxiam, quod summæ iam petulantia videtur, sed vel tenuissima suspicione, quod longius abest à reprehensione, maculam vilam aspergi sinere pudori suo? Depugnarent igitur forti & constanti animo, vti cæpissent, cum omnibus malis animi cupiditatibus, illecebrisque corporis; manerent in ea statione, in qua fuissent ab optimo imperatore collocatæ:

clauderent omnes aditus non solum impurè factis, verum etiam dictis atque cogitatis: munirent, sepiant, firmarent mentis arcem praesidijs caelestibus: terga dare, cedere, pedem referre foedum putarent, & alienum dignitate sua: aut strenuè signa Christi inferrent cum summa laude, hostemque loco pellerent: aut fortiter eius resistentes furori in vestigio gloriosius occumberent. Etiam si non ea virtuti praemia proposita fuissent, quae cuiusvis animum expectatione ipsa deberent inflammare: si non immortalitas, non diuinæ naturæ multò iucundissimus aspectus, non tot corporis, animique bona manerent victores; ea tamen accepta iam esse à Deo beneficia, ut nullus eius causæ labor, nullum certamen, ne mors quidem ipsa recusanda videretur. Huiusmodi verbis, & alijs eodem pertinentibus ab animo vere generoso, excelsoque profectis, Regina rara quadam & insolita prudentia crebro suas alumnas insigni pietate virgines, tum acuebat, tum etiam corroborabat: & quando non ipsi licuerat eodem modo viuere, eas quæ perfectam officij rationem persequerentur, quod proximum erat, & re, & studio, & oratione iuuabat; à quibus ipso vitæ genere longè in matrimonio relicta, quum viduitate propius accessisset, contentione animi, & ardore præcurrentes assequi conabatur, aut etiam anteuertere si posset. Antea duas sanctæ Claræ familia mulieres habebat domi: nunc ad eum numerum tres alias adiecit, ut haberet quinque suorum studiorum participes, omnem precandi rationem optimè calentes, & dissimilitudini temporum congruentem varietatem. Cum his diurnas & nocturnas horas ita distributas habebat. Primum vix naturali somni desiderio

fiderio depulso de multa nocte vigilabant, recitatis-
que pedibus matutinis, & ad primam horam, tribus
aderant sacris; sed ea non eodem modo conficieban-
tur. Portabat enim Elisabeta secum quocunque iret
ad id aptè factum altare omnibus rebus instructum
& ornatum, quod vbicunque esset in suo cubiculo
statui, sternique iubebat, vt eo priuato vteretur, ac
domestico sacrario. Eo igitur iam ante præparato, &
ornato, statim vt dilucesceret, sacrificium fiebat sub-
missa voce, modico apparatu, cui sola regina cum
suis illis comitibus religionis intererat, ea pietate,
animique sensu, quo diuinitus afficiuntur qui omnes
suas curas, & cogitationes in cruciatu Christi atque
morte, & in admirabili amore, indulgentiaque Dei
erga genus humanum vniuersum consideranda, ani-
moque tractanda posuerunt. Inde in publicum regiae
suae sacellum veniebat cum omni familia. Aderant
iam parati, & expediti sacerdotes atque cantores,
qui quum vniuersi ante omnia rem diuinam pro Dio-
nyfio fecissent cum solenni pro mortuis precatatione,
lugubrique cantu, pari deinde ratione lamentabili
voce, flebilibus modis, vno præeunte, cæteris respon-
dentibus, Deum precabantur adiuantibus ijs, qui
aderant, eorum vota, vt mortui regis animum, si igne
fortè purgante torqueretur, ex illo cruciatu, & do-
lore liberatum in beatissima beatorum & iucundis-
sima regione collocaret. Sacra postmodum eius diei
propria fiebant pro ratione temporis, in quibus si
quæ feriæ celebrarentur, concio, vt affolet, de diui-
nis rebus habebatur. Expectabat prætereà ad multam
diem, vti sacerdotes instituto suo sacris precibus
perfungerentur: tum demum ipsa reliquarum hora-
rum ad meridiem, tertiæ videlicet, & sextæ recitatis

precaationibus cum illis quinque comitibus suis, inclinato iam in postmeridianum tempus die, ad curandum corpus & cibo necessario reficiendum, inuira discedebat. Erat Regina tanta agendi cogitandique solertia, ut nullum opus locaret faciendum, cuius non egregiam quandam, pulcherrimamque formam, animo sibi prius ipsa depingeret, ad cuius similitudinem dirigens artificium manus, quemadmodum quidque fieri vellet, mirantibus ipsis architectis prescriberet: in quo tam ingeniosa & intelligens habebatur, sic acute sagaciterque structorum, & aliorum fabrum errata videbat & notabat, vehementer ut illi mirarentur, ac stuperent, tanto se plus nihil aliud agentibus perspicere, ab eo studio alienissimam reginam. Itaque & viro iam ante regiam amplissimam illisque temporibus pulcherrime descriptam aedificarat, & non pauci Lusitaniae principes magnificas domos mente complexi, quo melius aedificarent, nullum commoueri lapidem passi fuerant, priusquam eius sententiam exquisiissent. Ergo ubi satis corporis desiderio fecisset intra naturae necessitatem, ne quod tempus a labore vacuum haberet, vocabat praefectos fabrum, caeterosque, quibus aliquam eius aedificationis partem commisisset; ex quibus permulta de totius operis ratione sciscitata, cognitisque diligenter, & accuratè rebus omnibus, quod in rem esse videretur, imperabat: his dimissis, cognoscendis omnium postulationibus operam dabat: quae cuiusmodi essent, scire operae pretium esse arbitror. Multi mortales cuiusque sexus, aetatis, ordinis, tum ex omnibus familijs religiosi, tum nulla ex certa disciplina, tum locupletes, tum tenues partim aliquid loco beneficij petebant, partim inopiae, solitudinique

que

que suæ aliquam opem implorabant: quibus omnibus illa & quam humanissimè acceptis, & sine fastidio, quoties dicere vellent, auditis, & quam vellent diu, diligenter quum de singulorum hominum dignitate, & egestate, tum de cuiusque familiæ religiosæ magnitudine & domicilio percontabatur, & vnicuique pecuniam, frumentum, vestem, quantum necesse esse cognouisset, tribui iubebat. Posteaquam satis esse factum omnibus videbat, includebat se in cubiculum, omnibus curis paulisper extra ostium, lumenque relictis sui colligendi causa; ibi vel aliquid de pietate, bonisque moribus legens, vel Deum ritè casteque comprecans, & supera atque diuina contemplans in cælesti suauitate conquiescebat. Vesperti verò recitatis solennibus horæ nonæ precibus, ad sacellum se conferebat cum domesticis suis. Præsto erant sacerdotes, qui vespertinas, & supremi crepusculi preces vel submissius peragerent profestis diebus, vel festis atque solennibus modulatè ac numerosè decantarent: quibus perattentè, pieque auditis, vespertinas ipsa rursus cum socijs recitabat. Inde, nisi destinatus esset ieiunio dies, vt erant plerique, ad cænam non regali luxu, sed antiqua frugalitate & parsimonia præparatam veniebat, à cæna diurnas preces extremas recitabat, & funebres pro mortuis; dimissisque socijs, cum comitatu tantum necessario in conclauui remanebat. Vigilabat ad multam noctem, vt ex ancillis quas retinebat, intellectum est postea, tum incredibili quodam sensu res diuinas peragrans, menteque pertractans, tum purè & castè Deum Optim. Maxim. cum fletu, lacrymisque venerans, & formidolosam eius iram à se, à suis,

ab omni Lusitania, ab vniuerso genere humano deprecâs. Sæpe etiam è lecto, quem nimis molliter querebatur esse substratum, se proripiebat, & imbecillitatem animi, quæ nulla erat, increpitans & incusans, seque ipsam condemnans ignauix, anile corpus, magnis atque diuturnis fractum laboribus, abstinentia cibi confectum, in aliquo duro, ac rigido stratu abijciebat. Hisce quotidianis commentationibus ad religionem, benignitatem, submissionem animi, aduersus vniuersos homines charitatem, cæterasque pristinas eius & excellentes virtutes, quibus nihil iam addi posse videbatur, tanta facta est accessio, vt quasi rudimentum quoddam atque tyrocinium fuisse vitam superiorem appareret. Nam vt apud Iudæos olim, quando propius aderat quinquagesimus ille annus, quo solenni ritu possessiones omnes ad veteres homines redibant, tanto minoris prædia rustica diuinis institutis æstimabantur: sic magnanimæ reginæ quo mors magis appropinquabat, eo vilior erat omnis hæc humanarum rerum tam breui amittenda possessio. Principio omnem curam, & cogitationem intendit ad perficiendum Parthenonem inchoatum sanctæ Claræ nomine, & quamplurimis latomis, structoribus, tignarijsque fabris vndique spe præmiorum aggregatis, nusquam ne ad breue quidem tempus abscedens, nusquam oculos ab opere deiciens, neque laborem, neque sumptum vllum necessarium subterfugiens, templum, cuius multo iam ante fuerant iacta fundamenta quanta maxima celeritate posset, imperauit absolui, & lapideum fieri sepulchrum, quod in eo sibi templo poneretur. Neque verò solum ædificatio procedebat, sed illa simul

mul

mul perquam diligenter amplificabantur: sine quibus inanis omnis ille labor, & stultum in excitandis parietibus religiosissimæ ac prudentissimæ reginæ studium iure putaretur. Maiores indies pecuniæ attribuebantur in sumptus annuos, crescebat numerus virginum Deo sese sponte sua mancipantium, & in illa noua æde nouum quoddam incipere vitæ genus cupientium, hoc etiam magis quam proximis annis, quod totum iam ædificium propius exitum esse videbatur. Ac inter cæteras clarissimo loco natas, quæ permultæ ex reginæ familia animi quodam impetu concitatæ, & recentibus illius disciplinæ studijs flagrantes initiari, ac deuoueri Christo voluerunt, Elisabeta Cardonia petere contendit, vt intra illa septa despectis rebus humanis Deo optimo domino & eidem maximo ancillari sibi liceret. Erat illa vt claritate generis illustri, sic opibus potens, & pecuniosa; matre namque nata erat Beatrice reginæ sorore nota, & Raimundo Cardonio nobilissimo viro; dotisque magnitudo facilè Maiorum splendorem, & dignitatem adæquabat. Verum pertesum erat vitæ cõmunis, & ita Christianam nobilitatem, cælestesque diuitias adamare cæperat, tanto studio efferebatur æternæ, ac beatæ vitæ perfruendæ, vt omnem illam altitudinem fortunæ, & gloriæ perbreuem, & vanitatis plenam, & omnium illusionem ludendam esse iudicaret, nec quicquam putaret antiquius, quam vt humanis expedita laqueis, & miserrimæ seruitutis inani quodam dignitatis fulgore mentes oculosque hominum perstringentis à ceruicibus deiecto iugo, vera, ac germana libertate potiretur. Magnam quandam accipiebat regina voluptatem cum ex aliarum virginum, tum maximè ex hac Elisabetæ tanta volũ-

tate, sed extraxit rem tamen varijs terroribus, & excusationibus per multos dies, vt & earum constantiâ experiretur, & desiderium magis accenderet. Fit enim aliquando, maximè in genere vitæ deligendo, vt in adolescentia præcipitati consilij nimis serò pœniteat senes: & vbi nec animi firmitas, nec sententiæ grauitas, nec consilij maturitas abest, nescio quo pacto, vt aquæ cursus, sic mentis alacritas, quo diutiù cohibetur, atque reprimitur, eo deinde maiores habet impetus in erumpendo: tandem omnes & multû optantes, & iam diu postulâtes, & magis in dies, magisq; exardescentes desiderio grauioris disciplinæ, summa voluntate omniû, extremo die dominico quadragenarij ieiunij, quo sanctissima cæremonia palmis oleagineisque ramis Christi Seruatoris in vrbem introitus concelebratur, præsentibus præter cæteros, Alfonso rege cum matre, vxoreq; reginis, publico ritu in collegiû sacrarû virginum allecæ vestitum mutauerunt. Ac Elisabeta quidem Cardonia aliquanto post ob excellentem virtutè omniû suffragijs vniuerso cætui præposita, eommissam sibi familiam castè, integreque gubernauit, cuius maxima parens, quam à Iudaico sermone deflexo verbo Abbatissam vulgo vocant, Proxima primæ numeratur. Cæterùm Regina anno tertio à Dionysij morte, Mariam neprem suam desponsam Alfonso Castellano regi nepoti, item suo, vnà cum filio, naruq; regibus duxit ad vltimos Lusitaniæ fines ad virum, & officio necessario perfuncta, breui Conimbricam reuertit: vbi quauis esset in illa æde constituenda & ornanda valde occupata, tantum aberat, vt ab hominibus subleuandis omniq; ratione iuuandis auocaretur, vt ea vna cura in eius pectore infixæ hære videretur.

Depo-

Deponerat libenter omnes vel grauissimas offensiones, si quæ aliquando hominum peruersitate ortæ fuissent. Iniurias acceptas ignoscendo, atque ad deum beneficijs remunerando vlciscebatur; siquid pecuniæ sibi deberetur, quantūcunq; illud esset, totum remittens atque concedens. Sic animi concitationes, hanc præsertim iracundiæ longa & assidua meditatione compresserat, vt ne ijs quidem, à quibus vehementer fuisset offensa, succenseret. Itaque nemini omnium aliquando vel oratione, vel vultu, vel animo visa est esse commotior, imitata reges apud (licet enim conferre magna cum paruis) quos aut aculeo carere prorsus, aut certè si habeant nunquã vti compertum, & exploratum est. Illustre principibus, tum viris, tum feminis exemplum, vt si minus possint nunquã irasci, tamen vbi sint irati, animo, & orationi moderentur, neque temerè, aut leuissimis de causis, aut etiã, vt sæpe accidit, nullis, iracundia & stomacho exardescant. Quas verò mulieres captas, & irritatas illecebris voluptatis, omni turpitudine constrictas teneri cognouisset, eas ab illa vitæ foeditate, & corruptelis ad pudicitiae curam, atque famę, & sanctimoniã morum reuocare nitentur. Si quæ tædio ante actæ vitæ respicientes in viam ab illo errore rediissent, pudoriq; ac dignitati suæ consulentes, integram in posterum ab omni libidinis labe mentem conseruare decreuissent, ijs victum, vestem, pecuniã præbebat in sumptum: ne cuius rei penuria ætatis flore quærere cogerentur, quod deesset. Constitutum habuit instruere, & ornare copiosã domum, vbi quæcunq; se ab illa intemperantia & impuritate ad meliorẽ, vt dicitur, frugẽ recepisset, & alerentur, & vestirentur, & bonis ac salutaribus præceptis, & institutis informarentur ad omnem probitatem

bitatem

bitatem, atque virtutem; cui rei non modo locum designarat, sed tecta iam etiam Conimbricæ comparat. Verùm cum difficile esse videret quæ palam peruulgassent omnibus corpora, eas in eadem ciuitate degentes, in qua petulantius dudum, procatiusque vixissent, sibi temperare, neque eorum, quibus cum illis vetus consuetudo stupri fuisset, vel sermone, vel aspectu ipso, vel denique tacita recordatione à proposito abduci, procul Turres nouas amandatis, quod oppidum non longè abest à Scalabi, sumptus necessarios abundè suppeditabat. Tandem experta suâ beneficentiam, & industriam ab illis ipsis contemni, quarum causa & impensa fiebant, & cura suspiciebatur, consuetudineque iam naturæ vim obtinenti breui eas ad se redire, atque ad mores suos, nec pristina licentia carere posse, & turpiter corporis voluptati vel in summa egestate malle seruire, quam in omni rerum abundantia vera animi libertate laudabiliter frui, vtilius in alijs rebus illud quicquid erat operæ, & pecuniæ consumi posse rata, destitit inuitas velle corrigere, quas perdifficile & arduum esset in officio continere etiam volentes. At illa facere nunquam destitit: pascere fame, ac siti arescentes; peregrinos atque inopes inuitare hospitio, nudis amictû præbere, visere ægrotos, & medico alijsque rebus oportunis adiuuare, mortuos curare sepeliendos, in funeraque pauperum facere sumptum, omne miserorum æ alienum, suis nominibus, copijsque persoluere, redimere captos à Mauris. Ad hæc monendo, obiurgando, rogando, in viam reducere longè deerrantes à semita virtutis, hortando bonos incendere, suadendo confirmare vacillantes, lugentium mœrorem mitigare consolando, denique nullum officij, nullum obse-

obsequij, nullum pietatis genus in quenquam præterire. Leria (quod oppidum fuerat ipsi attributum) in ædibus à se erectis multitudinem ingentem mulierum honestissimarum, quæ ex nonnullis opibus ad inopiam redactæ ingenuo pudore, quominus mendicarent, impediabantur, quandiu vixit, suis facultatibus sustentauit. Conimbricæ verò vbi diuersabatur, illam Elisabetæ magnæ materteræ suæ lectam, & admirabilem vitæ rationem, quoad elicuit, persecuta est. Ante regiam enim quam Parthenoni Sanctæ Claræ propinquam fuisse diximus, in eadem sinistra fluminis ripa, hinc atque illinc frequentes ædiculas extruxit, quas inter sacellum quoddam ex aduerso regiæ direxit, area quadrata satis magna puteum medium complectente hæc omnia relicta. In his tectis humanissima regina, nulla magis vicinitate delectata quindecim viros egentes, totidemque foeminas vt sexu ipso dispares erant, sic locis disinctos collocavit, ad quem numerum hominum, qui essent eo beneficio digni in perpetuum alendum certas assignauit pecunias, vnde annona, lectus, vestisque quotannis vnicuique præberetur. Sacello verò proximo cum cimiterio consecrato, sacerdotem custodem præfecit, qui præsentibus ijs, qui annum acciperent, ex attributa pecunia subsidium quotidie faceret rem diuinam, & solennes omnium horarum concineret preces. Neque satis habuit, excellens humanitate regina, tecto ab iniuria frigoris calorisque tueri miseros, egentibus suppeditare, pascere famelicos: quod neque ipsi difficile erat illa copia, neque semel à regibus opulenti vsurpatum: sed ad hanc liberalitatem ea adiunxit officia, quæ etiam tenues, & obscuræ meretriculæ defugiunt, existimantes aliena dignitate sua.

Etc.

Etenim nullas humanitatis, & beneficentiæ partes Christiana regina indignas esse rata, visebat frequenter, quos aliquo morbo teneri audiisset, confirmabat vario placidoque sermone, hortabatur ad perferendam ægritudinem animi, & corporis dolores, multa de aliorum patientia memoriter, iucundeque narrabat; & oblita regię autoritatis ipsa complexa iacentes erigebat, præparatosque iam ante cibos afferens, leuabat fastidium verbis, denique Christum in pauperibus agnoscens, omnia ea munera piè, ac demissè exquebatur, quæ diligenti, & officiosæ famulæ in charissimos Dominos non prætermittenda esse videri possent. Hi erant horti pensiles, hæc amœnitas arborum & descriptio, hæc operistopiarij varietas, & pomorum, qua sanctissima regina oculos pascebat, miserorum squalor; hæc unguenta, hæc suauitates, quas adhibebat, grauissimus & terribissimus odor, qualis ægrotantium in egestate solet esse. Hi ludi, hæc remissiones animi, & ambulationes, concurrere, festinare, ab omni non modo re, verum etiam spe derelictis inservire. Huius tantæ liberalitatis & humanitatis etiam nunc tenuia quedam, & obscura vestigia comparent. Exstant enim adhuc illa recta circum Regię ruinas frequentissimè à pauperibus habitata, cum vetustissimo sacello, in quo dominicis diebus vnus aliquis sacerdos ex finitima Sancti Francisci æde sacris operatur, & duodecim mulieres egentes aluntur in illo Parthenone Sanctæ Claræ certa pecunia, quam Elisabeta quõdam dicitur attribuisse. Mihi verisimile videtur hanc illam esse pecuniam, quam antiquissimæ literæ ad homines triginta pascendos, & vestiendos, vti diximus, assignatam fuisse commemorant; sed anno-

na ma-

nam magis indies ingrauescente, factum esse tandem, ut quæ summa in illa temporum illorum vilitate satis esset ad triginta homines alendos, eadem in hac inopia tanta, & caritate rei frumentariæ, vix duodecim iam ali possint; quippe ut aqua intercus bibendo, sic auaritia, quæ semper infinita & insatiabilis est, ipsa argenti aurique copia supra modum creuit. Et libido Ganæ, nimisque mollis corporis cultus, & elegans, tantam inopiam rerum omnium, tantam difficultatem inuenerunt, ut nisi Crassus aliquis, aut Cræsus, nemo sine summo labore viuat. Memorare possem nisi me longius ea res ab incepto traheret, quanta fuerit apud maiores nostros in uictu parsimonia, quanta mediocritas in cultu, quam parables habuerunt diuitias, apud quos plus vno aut altero apponi cibo lautum nimis & sumptuosum, in amictu bombycinum aliquid habere regium prorsus putabatur; qui duo millia sextertium in numero haberet, diues; qui villam, aut aliquot agrum iugera possideret, is opulentissimus existimabatur. At nunc ignavis, & desidiosus hæredibus, pecuniæ à parentibus acceptæ magnitudine ipsa ludibrio sunt. Vescendi causa omnia terra marique conquiruntur; nemo homo ducitur, qui non bombycino coopertus, argento auroque & gemmis collucens Persas oleat & Indos, insigni iniuria naturæ preciosis metallis ad officia sordida, morbis animantium & fudore ad delicias abutens. Itaque olim cum nihil, aut parum erat, id tamen quod erat hominibus frugi, & in omnibus vitæ partibus moderatis, ac temperantibus erat satis. Nunc dum nostrorum nec luxuriam delicia ab ultimis orbis

orbis

orbis terrarum finibus, & insulis importatae, nec cupiditatem omnes omnium gentium pecuniae queunt explere; tanta caritas omnium rerum ab his duabus generis humani pestibus nata est; ut nihil ne ad ea quidem paranda, quae natura requirit, satis alicui possit esse. Verum (ut eo redeat, unde nostra aberravit oratio) per idem tempus Alfonsus rex Castellanorum Mariam coniugem ob sterilitatem naturae contemnens, Leonorae Noniae viduae nobilis consuetudine, maximè filio ex ea suscepto, illa queatus tenebatur. Cuius rei fama cum ad aures Elisabetae peruenisset, commota illa violatione diuini & humani iuris, nepotis dedecore, dolore neptis discordiae periculo, in Beturiam Esurim aduolat, quod oppidum modo secretium Badiozij dicitur à nostris, praemisso nuntio, qui certio rem regem de aduentu suo facerent, & oraret, ne eodem ipse in colloquium venire grauaretur. Ibi varijs crebrisque sermonibus, quales in tanta macula domesticae turpitudinis, & infamia nominis Christiani habere conueniebat: auia singulari probitate cum Nepote, iuuenem quodam aestu cupiditatis efferuescentem impulit, ut fidem daret honestius in reliquum tempus, & rege Christiano dignius se esse victurum. Ab hoc colloquio digressa repetijt pristinum suum otium, quum anni iam triginta supra mille trecetos numerarentur à natali Christi. Anno verò proximo perfecta aede sacra, monumentum ingens è lapide sigillatum, corporis reginae post obitum quieta sedes, in medio collocatum, cancellique circumdati ab omni parte. Id tantum spatij occuparat, ut de amplitudine templi, & dignitate multum diminutum esse videretur. Quapropter iam sua sponte inclinatum animum Elisabetae facile inopinatus euentus impulit,

impulit, vt alium quæreret sepulchro locum. Nam illo ipso anno, qui trecentessimus tricesimus primus supra millesimum à die natali Christi numerabatur, ita fortè accidit, vt Monda vehementer auctus imbribus, quantum illa hominum memoria nunquam ante creuerat, quum alueus quamuis, vt ferunt, multò quam nunc est, altior, tantam aquæ vim tamen capere nequiret, in ædificium recens irrumpens obrueret totum monumentum, & omnem dubitationem eius alio transferendi præderet, siqua esset. Ergo partim ante, partim super odeum (sic enim appellant Græci locum in quo cantat chòrus) quod è regione cellæ ima sede fuerat ædificatum in extremo templo, ad mediam fere altitudinem excitare iussit ingentem Cameram lapideis fornicibus iunctam, quam quum mediam pariete satis lato diuisisset, partem alteram, quæ scalis adiri posset extrinsecus in formam sacelli redactam sedibus, altari, tignis adornauit: alteram interiorem Parthenonis parietibus penitus inclusam in modum odei ferreis clatris cõmuniuit, omnibus & existimantibus, & palam prædicantibus non sine nutu voluntateque diuina factum esse, vt ad eum locum flumen, quo nunquam antea peruenisset, vi & impetu repétino penetraret, vt in eodem ædificio duò quasi templa duoque odea constituerentur. Supra eam testudinem in editiore sacello, statutum monumentum, vt neq; templi partem vllam occupatam, & impeditam magnitudine teneret sua, neque iterum quantumuis amnis augeretur imbribus, allui posset aliqua ex parte. Constans fama est in demoliendo sepulchro, & ex infimo templo in sublimem sedem transferendo, quum

permultæ operæ partim vectibus labefactare cōnarentur; partim vndique deligatum funibus ad se rapere per scalarum gradus, nectamen illa moles ascensu tam accliuī posset commoueri Reginam omnes voce cohortantem, Deum venerantem animo, tetigisse scipione, quo niteretur, ac repentē conuulsum, minimo negotio magna hominum admiratione fuisse sublatum. In eodem loco monumentum Elisabetæ neptis suæ, quæ educatione auix ad summam virtutem efflorescens, prius fuerat extincta, quam ad maturitatem perueniret, poni voluit; v̄t apud quam & educata, & mortua fuisset, apud eandem sepulta, Christi Liberatoris aduentum, & promissum bonis omnibus corporis decus expectaret. Raimundus Pontifex Conimbricensis ædem ipsam cum superiore facello, arasque omnes, & cæmeterium ritè dedicauit. Hac susceptæ curæ parte, quæ quoniam erat religione propior, & coniunctior, prima omnium esse debuit, liberata Regina, cum domum se totam conuertit ad inchoatum domicilium virginum sacrarum, & extruendum, & ornandum; cuius omnes partes ita descripserat; vt nihil commodius, nihil opportunius, nihil pulchrius illis temporibus fieri posse putaretur. Non enim spectabat solum, quid necessitas naturæ, quid disciplinæ grauitas, quid illorum temporum paucitas requireret (etsi iam tum amplius quinquaginta virgines in illo collegio numerabantur) sed multitudinem futuram tanto ante mente & cogitatione complectēs, considerabat secum ipsa diligenter, quid officium suum, quid studium pietatis, quid diuina maiestas postularet. Illum sibi voluit esse viuenti tranquillum

Quillum curarum portum, mortuæ quietam corporis
 sedem, omni verò tēpore animi sui singularis aduer-
 sus Christianam religionem insigae, atq; monimen-
 tum. Stat adhuc propter ripam, & manet illud opus
 amplum, excelsum, augustum, dignū illa copia, dignū
 religione & munificentia sanctissimæ reginæ, cui pro
 detrimento, & incrementa noua, & dignitatem ma-
 iorem attulit, omnia conficēis & consumēs vetustas.
 Primum quadrata est area latitudine mediocri, tribus
 ex humilioribus ædificijs iam tū ab initio cincta, vbi
 partim sacri collegij necessariæ ministræ, partim in-
 opes mulieres, quibus quotidiana cibaria præbentur
 habitant. Quartum latus ad meridiem vergens tem-
 plo ipso clauditur, porticu nō magna à Valuis ad Par-
 tenonis ianuam pertinente. Id saxo quadrato anti-
 qua illa operâ, & artificio perfectum, recto concame-
 rato, duobus ingentium pilarum ordinibus tripli-
 cem cœstum sustinentibus multis tabulis pictis
 è Beatorum signis adornatur. E regione Tholi, quo te-
 gitur ara maxima, duplex o deum est, vt supra signi-
 ficauimus, vnum plano pede, alterum supra conca-
 merationem in altitudinem elatam, ante sacellum
 structum superiore loco, & sepulchrum Elisabetæ.
 Ipsum autem sacellum duplicem habet aditum,
 alterum ex templo gradibus lapideis benefactis,
 ostio maiore, alterum ex porticu externa, arcto hu-
 milique ostiolo, iisdem, quibus ad ianuam ascendi-
 tur scalis: sed o dei præcipua, & prodigiosa ferè ma-
 gnitudo facile demonstrat, quam frequentiam, quam
 speciē, quam amplitudinē concepisset in posterū ex-
 celsi animi regina. Etenim nunc quū solæ illæ, quæ pu-
 blicè solenniterq; vota nuncuparūt, altero tanto sint
 plures, quātum erant vniuersæ: tantū abest tamen vt

multitudine tanta compleatur, ut longè maiorem numerum capere possit. Intus duo peristilia magnitudine pari, dispari nobilitate. Alterum iunctum ipsi templo magnificentius exædificatum est: quatuor enim porticibus, opere testudineato tectis continetur, ea pilarum fornicatos parietes sustentantium mole, ea multitudine columnarum, octonis columnis fulcientibus singulas pilas; ut cum omnibus opulentissimorum regum operibus, amplitudine, artificio, firmitate certet. In medio compluuium stagnum est ingens, cuius in quatuor angulis totidem impositi fontes aquam fundunt iucundissimo sono. Iuxta, puteus incremento suo fluminis inundationes multo ante prænuntiat magnam incommodum allaturas, nisi illo velut è specula signo dato cauerentur. Quod spatij reliquum est, exquisitissimis herbis, fructibus, arboribus viret. hic, dictu mirum, quinque sunt cubiculorum ordines, quorum quilibet non exiguo cætui satis esse posse videatur, duo præterea minores. Hic exedra longitudine sesquitertia latitudinis fenestrarum, & ostiorum tum frequentia, tum apta descriptione vehementer illustris, cuius interiores parietes emblemate vermiculato vestiuntur: ea dignitate, ut ad omnes motus animorum conficiendos facta esse videatur. Hic denique cænatio tam longe lateque patens, ut ducentæ virgines in ea quam commodissimè possint discumbere. Itaque tum propter hanc tam vastam magnitudinem, tum quia crescente fluuio humore noxio redundat, ea non vtuntur: ante eam cænationem, fons est ad abluendas manus è saxo, quem impendens testudo supernè ope-

operit columnis quadragenis innixa. Proximè stabat Platanus, rarissima in his oris arbor, ad operandum locum patulis diffusa ramis, quæ superiore anno, quod paucillum forte salis ad stirpes imas accidisset, nimia naturæ teneritate, vel minimæ iniuriæ impatiens, penitus exauruisse dicitur. Alterum peristilium frequentibus arboribus, porticibus, columnis ornatum; sed diuturnitate ipsa iam affectum, cænationem habet lapideis mensis, ubi nunc eibus capitur, & officinas, atque cellas multitudini tantæ necessarias. hortus vero bene magnus, & plurimis consitus arboribus, partim ramorum amœnitate gratis, partim pomorum ubertate fructuosus, circumvallatus altissimo pariete, non inhonestam, neque iniucundam animi remissionem præbet assiduo labore fessis. Omnia rursus, quæ fluuium spectant, mediocri velut obiecto muro muniuntur extrinsecus, ad hibernos impetus fluminis arcendos. Tantum ædificium munifica reginæ liberalitas, quum donis quamplurimis & sacrorum ornamentis decorauit, magnum etiam nunc vsum afferentibus, tum firmissimis opibus in perpetuum stabiliiuit, atque fundauit. Vnde ad ducenta millia sestertium annua percipiuntur: nec dubitant homines periti rerum, quin copiosiores fructus quotannis caperentur, si diligentius curarentur pecuniæ ab Elisabeta contributæ. Non defuit tam pio labori, atque huic tantæ largitati diuinum nomen: habuitque res ea incrementa, quæ præstans ille animus tanto ante prouiderat. Cætum namque veteranæ virgines obligatæ, & astrictæ, solennibus votis, ritè velatæ nigro velo, & quinquaginta Nouitiæ nondum tyrociniij tempore completo.

flor Lusitanicæ nobilitatis, inclusa in illo Parthenone seuera disciplina, magna existimatione virtutis ac sanctimonix castè, ac religiosè viuunt. His triginta mulieres intra sacros parietes, totidè vel paulò plures foris ancillantur. Equidè apud superos cumulari credo gaudio reginam ex earum quum numero, tum integritate, & modestia; quæ si modò viueret, quod eius erat studium & ardor amoris, incredibili quadam voluptate perfunderetur. Verùm ad illa tempora reuertamur, atque ad intermissã continuationem, & seriem rerum. Quo die primum in cænatione noua accumbendum est, ambæ reginæ, socrus, atque nurus in Parthenonem veniunt, vnà cibum capere se velle dicunt. Exitit illud conuiuium non exquisitissimis epulis, non condimentorum varietate, non denique vllò apparatu magnificum, sed ministrarũ ad mensas consistentium splendore, virtuteque præstanti nouũ nobile commemorandum. Nam posteaquam omnes sacrae virgines discubuerunt, reginæ linteis præcinctæ famulari habitu vltro citroq; concursantes, & epulantium nutum intuentes, non minus diligenter, quã religiosè ministrarũt, longè maiore, vt ego arbitror, & suã & earũ, quibus in seruibant iucunditate, quã si res omnes exquisitissimè ad epulandũ in vnũ ex omnibus terris collatæ locũ, inaudita aliqua conditæ fuissent arte coquorum: dum & ipsæ Christũ Opt. Max. recognoscentes in sponsis suis indignas se esse credebant tãto munere & bono: & illæ vicissim hinc regiam amplitudinem atque maiestatem, hinc humilitatem atque indignitatem suam respicientes, tanta submissione, & pietate sic obstupescabant, vt mensæ nunquam cibi que atque ad eò sui prorsus oblitæ torperent. Neque tamen huius ædis parietibus,

aut

aut Mondæ ripis Elisabetæ religio benignitate iuncta inclusa tenebatur; siquidem duo sacerdotia minora Sacellorum instituit duobus in oppidis, quæ in ipsius erant fide, alterum Lerix, alterum Obedis, non longè ab Vlyssipone disiunctis, quæ pecunijs annuis assignatis in sempiternum tempus consecrauit. Sed illo maximè gaudebat opere, in quo maxima facta fuerat impensa pecuniæ, studij, laboris. Exultabat, triumphabat, efferebaturque lætitia, quum id absolutum vndique videbat, ex quo permagna ad multos utilitas, maior ad Deum, quàm apud homines gloria redundatura videretur. Vna res eam valdè sollicitam habebat, is aculeus & scrupulus animum quum obtinendæ salutis suæ, tum augendæ gloriæ diuinæ cupidissimum dies noctesque stimulat ac pungebat, quod non satis expeditè Christi vestigia sequi se arbitrabatur, nimisque timidè mentem ad illam disciplinam appulisse, cuius neminem sapientem aliquando puduisset. Magnum quiddam esse, nec inusitatum tamen, principatu se, & imperio spontè abdicare, à summoque fastigio rerum humanarum, non ad æquam modò cum cæteris, verùm ad infimam etiam vitæ conditionem religionis causa descendere, vel domesticis nonnullorum didicerat exemplis. Sanctia namque soror Alfonso septimi Castellæ regis nuptiarum seruitutem, & ambitionis occupationem penitus perosa, quum in Palestinam traiecisset, peregrinis & ægrotis in Xenodochio seruire maluerat, quam in solo patrio principem inter suos dignitatis locum obtinere: Et Elisabeta Pannonia mirabili altitudine animi omnes opes, honoresque contempserat: & Iacobus Aragonius filius fratris declaratus hæres regni,

gni, nullis procerum, patrisque precibus adduci potuerat, ne tantam potestatem sibi oblatam vltro ab se abiudicaret. At vero se magno instructam esse comitatu, illustres clientelas, ingentes pecunias, amplas opes habere, nihil ferme de regali apparatu cernebat fuisse detractum. Etiam si delectaretur honestissimis rebus, nimis multa solatia tamen reliqua sibi esse putabat, & in studio virtutis vndique laboribus, & sudore circumseptæ quæri sæpenumero leuamen foris & inanem nescio quam speciem dignitatis liberiore voce tandem aliquando profitendam existimabat perfectam vitæ rationem: circuncidenda, amputanda omnia, quorum in voluptate aliquid impediti possent esse. Quid enim facilius, quam in magna copia, & abundantia fortunæ, quando libeat, & in quos velis esse liberalem, & de eo quod superet, indigentibus impertire? Nihil vero requirere, quum nihil habeas, multisque rebus necessarijs, aut omnibus carentem, ipsa penuria viuere contentum, & omnem statuendi, sentiendi, loquendi, agendi libertatem sibi præcidere, id demum difficilè, atque arduum esse iudicandum. Contra si se penitus abderet, facultates reijceret, familiam dimitteret, quam plurimos homines in solitudine, egestateque relictos alimenta sua pristina desideraturos esse prospiciebat, nec officere sentiebat Christianæ vitæ, sed ei magno potius adiumento esse opes, & copias, quæ non superbiæ, neque luxuriæ, sed bonitati, ac moderationi facultatem & materiam præberent. In dubio erat animus. Partim enim ad perfectum officium alacritate quadam iniecta diuinitus incitabatur; partim incerta quænam esset voluntas Dei verebatur, nequid aliud magis à se requireret. Adhibet in consilium eos,
quibus

quibus ob existimationem doctrinae atque vitae, summam fidem rerum omnium ad religionem, & animi salutem pertinentium haberi oportebat. Exponit quid iam dudum agitaret animo: cupere vehementer remittere nuntium humanis curis, abiectisque rebus omnibus, dignitate, fortunis, comitatu, in ædem sanctæ Claræ se prorsus includere, & extremam senectutem suam, quando florentem adolescentiam non licuisset, omnino Deo consecrare. Docet quid huic voluntati suæ maximè obstaret: sententiam rogat: nihil facturam se esse confirmat, nisi quod ipsi gratissimum & acceptissimum fore cæli, terræque rectori, & parenti iudicauissent. Illi & si excellentis cuiusdam animi, perfectæque virtutis esse intelligebant, segregatis omnibus fortunæ bonis nihil omnino possidentem in alterius esse potestate, superioris tamen Elisabetæ vitæ cursum intuentes, futuræque simul consulentes inopiæ multorum, circumspectis omnibus, quoad humana mens assequi valet, probatorem, & iucundio rem Deo videri fore statuerunt hominum subleuandorum curam, quam his destitutis parum necessariam reginæ moribus inclusionem, & negotij fugam. Talium viroꝝ autoritate, omni dubitatione sublata, & eo, qui solus residebat, scrupulo ex animo euulso, multo etiam, quàm ante vehementius & diligentius, & liberalius in excitandis iacentibus, recreandis afflictis, tuendis inopibus, miseris iuuandis, sustentandis pauperibus, curandis ægrotis, mortuis humanis elaborauit. Vnum adhuc restat ex hoc genere facinus pulchrum, insigne, memorabile, quid neque ipse queo præterire sine flagitio, nec si quis hæc aliquando leget, sine indignatione desiderare. Anno tricesimo tertio supra millesimum tre-

centesimum ab ortu Christi, regina Codimbricæ commorante, durior in dies annona fieri cæpta; quod malum ita breui tempore auctum est; multis, vt fit, comprimentibus frumentum quæstus causa, vt iam inopia planè, ac fames grauius vrgeret ciuitatem. Veniebat frumentum quinis denis solidis eius ætatis nummis in singulos modios, hoc est, septenis vicenis teruntijs. Nam institutis Lusitanorum regum sancitum est, quinis veterum solidis ante millesimum quadringentesimum quadragesimum sextum annum à partu virginis nouenos teruntios, quos numos æreos regales Lusitani vocant, contineri, vt singuli pro teruntio, quatuor-que semuncijs, & paulò plus duabus sextulis valerent. Erat autem modius ille non magnus, vtpote qui puero vix hebdomadæ cibaria præberet. Id pretium nunc vehementer optandum, quum nihil est præter pecuniam vile, temporibus illis optimis erat inauditum, neque ex tam infinita multitudine quisquam tantam aliquando videre, vel audire meminerat rei frumentariæ difficultatem. Quare permota ciuitas, & immutata vrbs facies erat. habet enim vim tantam dira fames; vt non solum vincat naturæ fastidium, cum nausea sordidos, insolitos-que cibos recusantis, sed etiam verecundiam, humanitatem, fidem, & (quod est mirandum magis) præcipuum illum amorem in partus suos, ab ipsa natura ingeneratum, & penitus inclusum in omnium animantium sensibus, quo etiam bestiarum immanium feritas delinitur atque permulcetur, funditus tollat. Nam in obsidionibus diuturnioribus ab omni comeatu interclusi oppidani, consumptis cibarijs, hac vna premente necessitate, sæpè iumen-

iumentorum strages ediderunt; sæpe feles, canes, mures deuorarunt: aliaque multa in iucundissimis cibis habuerunt, quorum neque aspectum oculi, neque aures nomina ipsa ferre possunt: qua eadem acti rabie non hostium modo, verum etiam suorum cadauera dentibus confecerunt. Matres verò præcipites amentia, partim recentes fetus cum magno cruciatu corporis editos, maiore cum animi sensu & dolore in ventrem, vnde in lucem exierant, abstulerunt: partim filiolos, quos educabant, & iugularunt, & coxerunt, & lacrymis flutuque conditos, neque digitis capere, neque mandere dentibus, neque lingua depellere, neque stomacho recipere perhorruerunt. Hæc igitur vis tam detestabilis, quæ bestiarum simillimos, aut etiam bestiis crudeliores homines reddit, etsi tum non tantam Conimbricensibus necessitatem imposuit, vt veteres illæ tragoediæ renouarentur; tamen ita sæuijt, vt sola illa inhumana, & barbara immanitas desideraretur; neque vlla præterea, quæ in tali re memorabilis scribentibus, incredibilis legentibus, audientibus ficta & commentitia videri solet, clades abesset. Erat misera species, & flebilis totius ciuitatis aspectus. Ora, vultusque omnium tristitia, mœroreque defixi. Mentès ipsæ mortis impendentis expectatione territæ, corpora horribili quasi tabe consumpta, color exhaustus, fractæ vires. Misceri omnia clamoribus: personare publica & priuata loca ploratu, eiulatuque miserorum; non matronas dignitas, non virgines pudor, non pueros metus, non viros grauitas domi retinebat: sed omnes velut lymphati, & attoniti partim liberos paruos, partim ætatem suam miserantes, sur-

tes, sur-

tes, sursum deorsum temerè cursitabant. In tanto & tam insanabili malo ciuitatis enituit maxime benignitas, & misericordia sanctissimæ reginæ, quæ iccirco se diuino consilio sentiens ad illud tempus esse reseruatam, vt illi incommodo aliqua ex parte, si non posset omnino, mederetur: pecuniasque suas, non tam suas, quam indigentium esse reputans, patefecit horrea, thesauros aperuit; alijs frumentum, alijs carnem, alijs nummos diuidebat; non inopes, non locupletes, non pueri, non senes, non viri, non foeminae, non sacri diuersarum disciplinarum homines, non profani ianua & aditu prohibebantur: habebatur eius domus frumētarium, subsidium diuitiorum, nutrix inopis & afflictæ plebis, cella penaria omnium fame laborantium. Ea res non mediocrem metum afferebat domesticis ipsius, verentibus ne quando tanta largitas & beneficentia & sibi noceret & reginæ. Cogitabant enim magnitudinem calamitatis, multitudinem hominum, largum & minimè timidum animum Elisabetæ, præsentem inopiam cernebant, futuram copiam præstare nemo poterat; res erat angusta, spes multo asperior, certa perniciēs, incerta medicina: timebant minuti & angusti homines, & omnia desperantes, ne si tam largè suppeditare pergeret in tanta penuria, intra paucos dies, absumptis omnibus, opem ab illis ipsis petere frustra cogerentur, quibus antea tulissent. Adeunt reginam, periculum verbis exaggerant, tempestatum varietatem, & inconstantiam ante oculos proponunt: si se, si familiam suam vniuersam saluam velit, moderetur benignitati suæ; ne omnia vno puncto temporis effundat: humanitatis esse, nec hominibus probatæ, neque gratæ Deo, quas copias æquius sit ad suum & proximi-

proximorum periculum seruari, eas ad alienos incautè transferre. At illa modicè ac leniter castigans timiditatem, angustiasque pectoris, bono animo eos esse iussit: magnificentius de diuina clementia, & bonitate sentiendum, sperandum, loquendum esse. Si pereuntibus ciuibus, quum posset, non subueniret, tum eos iure timere potuisse. Quandiu officium faceret, non esse verendum, ne Deus illos interire fame pateretur, qui periculo suo præsentem aliorum interitum anteponebat, copijs suis & diligentia tantam generis humani pestem depulissent. Sibi quidem mortis quoddam genus esse vel ipsa morte grauius, & acerbius videre quenquam inedia peremptum, cui facile ipsa opitulari potuisset: neque dubitare, quin omnium miserorum vitam, & sanguinem à se repetiturus esset ille vindex seuerissimus: quos fidem & misericordiam suam implorantes, nisi seruasset, quum facultas non deesset, occidisse optimo iure videri posset. Itaque tantum abfuit, vt studium eius benigne faciendi retardaretur; vt se ipsa promptior & alacrior facta videretur ad elargiendum, vt non viuorum modò corpora, sed exanguium etiam cadauera mortuorum regijs beneficijs & humanitate recrearentur. Quoniam enim eius beneficentiæ fontes omnibus patebant, neque à beneficio capiendo quisquam excludebatur; tamen in tanta multitudine & inopia rerum non erat recusandum, quin multi perirent, priusquam subsidium aliquod posset afferri. Eos igitur, quos obijisse renuntiatum esset, & conquirendos diligenter, & humandos religiosè curabat: sumptum in sepulturam ipsa faciebat: vt eadem & viuentibus cibaria præberet, & funeris, exequiarumque humanitatem mortuis impartiret. In-
grauesce-

gravescebat interea magis ætate sanctissima regina,
 & nauigantium ratione & modo, quo longius anno-
 rum cursibus prouehabatur, hoc propius aberat ab
 illa vera patria, quam petebat; Nam ut ij, qui redeun-
 tes ex India, multis obitis periculis, grauissimis tem-
 pestatibus exantlatis per aliquot menses nihil nisi
 cælum, mareque viderunt, statim, ut oram aliquam
 procul aspiciunt, maiore quadam efferuntur lætitiâ,
 quam ut eam animus capere possit: sic illa ex tam
 longa iactatione vitæ, quasi terram visa sibi videre,
 incredibile quoddam & immortale gaudium mente
 concipiebat. Et quum secundas aduersasque res pari
 semper æquitate animi tulisset; tum ei longè iucun-
 dissima erat præteritorum laborum memoria iam ex
 alto portum intuenti, molestiarum & sollicitudinum
 terminum; initium immortalis & beatæ vitæ: quo
 vbi peruenisset, in omnem eternitatem, inter piorum
 animorum cætus esset à superioribus difficultatibus,
 & contentionibus conquietura. Tum maximè recor-
 dabatur, quam multis è periculis corporis, & animi
 fuisset diuina ope seruata: tum ei cætera beneficia ab
 illo cælesti parente omnium accepta in mentem ve-
 niebāt, & singula per se, & aceruatim vniuersa: quo-
 rû recordatione vehementius incensa, tendēs in cælū
 manus, ingētes assiduè tot, tantorumq; bonorū auto-
 ri Deo gratias agebat. Primum enim quia illa merito in-
 sumi beneficij loco ducebat, cuius demū amoris erga
 se fuisse, ita per media pericula vndiq; iminentia di-
 rigere omnē vitæ suę cursum, ut nec incideret in cæca
 perfidiæ vada, nec ad spumantes libidinū scopulos ad-
 hæresceret, nec secūdæ fortunæ flatu in superbię gur-
 gites insuperabiles impelleretur, nec aduersæ furio-
 sissimis fluctibus, & turbulētissimis procellis obrue-
 retur:

retur: quantæ deinde liberalitatis & munificentiæ, nō contentū tot animi præstātissimis bonis vltro nō merēti donatis & cōcessis, alia tā multa, tā præclara corporis, & externa munera, & dona tanquam corollarium quoddam addidisse se parentibus, auis, maioribus ortam regib⁹ nupsisse ex amplissimo genere, in amplissimā familiam, satis firma corporis valetudine magnis opibus præditam, vt nihil Dei causa facere non pōsset. Curriculum porrò vitæ non exiguum & breue nactam esse, vt cum magnam haberet rectè viuendi, & benefaciendi facultatē, & voluntatē, spatiū ad perficiendū nō deesset. Vixisse iam annos amplius sexaginta: vidisse tot reges, tot reginas, & hos oēs affines & cognatos suos: quos ne alienos quidē vll⁹ ante se fortè vidisset. In Aragonia præter parentes, auūque suū, Iacobos duos cū vxorib⁹, alterū patruū maioris Balearis, alterū fratrem patriæ regem; Alfonsum itē & Federicū fratres, priusquā regnū obtinerēt, Siculum hic, ille Aragonium; apud Castellanos Violantiam amitā suam nuptā Alfonso sapienti, Sanctiū, & eius cōiugem Mariam, Ferdinandum generum suum Constantiamq; filiam; Alfonsum nepotē cum vxore Maria nepte item sua, & Leonoram sororē Alfonfi, priusquam Aragonio regi collocaretur: in Lusitania focrum suam Beatricē, Dionysium, Alfonsum filiū, & coniugem eius Beatricem. Alios præterea multos per ea tempora tum in Hispania, tum apud exterarum regnasse gentes, partim se maiores, partim minores natu, quos fama tantum cognouisset: neque tamē vllum vsquam esse, aut proximis annis fuisse regem apud Christianos, qui cum non esset aliquo sanguinis, & cognationis iure coniuncta. Hoc autem toto spatio si nō omnia officia diuinæ in se benignitati, & amorē

amorē

amori debita praestitisset; certè laborasse quoad imbecillitas humana pateretur, ne quod sciens, & prudens omitteret pietatis genus. Opus illud tantum inchoatum ipsius causa, perfectum, & expletum omnibus suis numeris, & partibus vidisse, neque ea latitiae voluptate caruisse, quae maxime sincera & constans & perpetua ex rectis, honestisque rebus ad exitum adductis perciperetur. Tempus iam esse dicebat ex hac turba, colluioneque discedere; ad illud diuinum animorum concilium cætumque proficisci: & huius exilij miseri dolore, angusti diuersorij satietate, patriæ caelestis desiderio, Deum orabat, si commodum ipsi videretur, ut potestas sibi fieret ex hoc hospitio, vel potius carcere migrandi in illam altissimam & illustrissimam beatorum domum. Hæc assidue meditabatur anus grauissima, hæc dies noctesque peruolutabat animo, eadem (ut fit) agebat sæpenuero cum suis. Atque ut ij, qui gloriae cupiditate flagrantes, magnitudine præmiorum allekti, spe palmæ concitati in stadium certaturi prodierunt, pariter è carceribus emissi currunt principio tardius, postmodum, quo propius ad calcem accedunt, eo conituntur vehementius, vbi vero iam est in conspectu præmium præfixum; tum quantum possunt, & corpora & animos contendunt ad cursum; sic illa in hoc vitæ curriculo, & quasi certamine quanto magis appropinquabat ad mortem, tanto vehementius naturæ tarditatem incitabat: & posteaquam senectute progressa longius animo iam proxima illa præmia diuina cernebat, tanto potiundi studio efferebatur; ut omnis ei celeritas lenta nimis & tardâ videretur. Iam ad quartum & sexagesimum annum peruenerat, quum antiquissimum & sanctissimum sancti Iacobi templum

templum indigenarum, exterarumque gentium insolita frequentia celebrari cognouit. Redierat enim annus ille temporis spacijs legitimis expletis, quo summorum Pontificum concessu, & munere, quicumque sepulchrum Apostoli castè pureque uiserent, vitam antea actam deplorarent, reliquam in posterum corrigere, commutareque decernerent, non criminum modò veniam, verùm etiam pœnarum omnium pro eis persolueendarum liberationem assequebantur. Lobelarum nostri vocant, uerbum mutuò sumptum à ludæis ad latinorum consuetudinem loquendi detorquentes. Vt enim apud illos instituto veteri, quinquagesimo quoque anno, solenni tubæ cantu, possessiones antiquis dominis, seruis libertas restituebatur; sic moribus nostris, & uetustissimo sanctissimorum patrum decreto, quoties uilla subest iusta & pia causa, pontificijs diplomatis, liberantur debitis pœnis, qui uiciorum seruitutem depulerunt, animorumque possessio ab improbis direptoribus, quibus se ipsi addixerant, transfertur ad Deum. Elisabeta, quanquam ita uixerat ab ineunte ætate, ut ei perparua, leuiaque crimina luenda esse uiderentur; sic autem se ipsa semper afflixerat, ut uel pro maximis, & pluribus delictis pœnarum satis putaretur esse persolutum; longè tamen aliter de se ipsa sentiens, ne extrema quidem senectute, uiribus exhaustis, confecto corpore tam præclaram occasionem, & promerendi gratiam cælestem, & satisfaciendi de peccatis admissis prætermittendam esse duxit: Neque committendum, ut tantum, & tam inexpectatum bonum diuina benignitate, Pontificum Romanorum pietate, & cura oblatum, nec opinanti uillam ob causam amitteretur: Amitti enim sine dubio, quod assequi ne-

L

gligas,

gligas, quum positum id sit in tua potestate. Nemo est qui non sit expertus, vel audierit certè aliquando, quam sint itinera molesta, longiuscula præsertim siue pedibus conficiantur, siue iumentis, quantam afferant & corpori defatigationem, & animo satietatem ægritudine coniunctam. Itaque vulgo iam dici solet equitem iter facere laboriosum esse, peditem verò mortiferum & intolerandum. Quod ergo laboriosum tantum homines putant, id illi suaue nimis, iucundumque visum; quod tormentum, quod mortem vocant, quod crucem; id & sanctissimo quodam odio inimici domestici, hoc est corporis sui, delegit, & ardentissimo studio cælestis boni. Sentio vix hoc esse credibile, quod dicam, video nullam fidem habiturum apud eos, qui de præstantissimis hominibus, quæ narrantur, ea non ipforum viribus, sed sua imbecillitate metiuntur. Verùm nec omittere par est quod apud auctores idoneos inuenio: nec intelligo cur minoribus facilioribusque rebus, à quoquam abrogetur, quæ tanto maioribus & difficilioribus ab omnibus tribuatur fides: & quod incredibile faciunt angustia pectoris nostri non capientes tantam virtutis lucem, id rursus pronum reddit ad fidem, eius quæ fecisse dicitur, inusitata magnitudo animi, & despectus humanarum rerum. Superioribus annis magna stipata virorum, foeminarumque frequentia more regio multa secum dona portans ad id templum adierat: nunc longè aliam rationem instituit. Paucis enim comitata foeminis, mutato vestitu, ne agnosceretur, pedibus & iuit & redijt; sarcina sua grauis, vicatim, ostiatimque mendicans; hoc Deo gratior, cæterisque cælestibus admirabilior; quod nullus applausus, nullus popularis fauor prosequabatur ignotam. Incidit hoc religiosum iter, vt histo-

rici

fidei regij notarunt, in annum trecentefimum trigesimum quintum supra millesimum à Christo nato, quod & dissimilitudine causarum, & varietate modi, & discrepantia temporum diuersum ab illo, de quo supra diximus, apparet extitisse. Quanquam suspicio nonnulla subest eandem peregrinationem variè narrari, maioremque autoritatem antiquioribus literis deberi, quibus de hoc itinere solum illa, quæ superiori libro sunt exposita, continentur: sed rem ambiguam quando dijudicare non possumus, in medio relinquimus, alterutrum affirmantibus non magnoperè repugnaturi. Dum hæc in Lusitania geruntur; apud Castellanos rex Alfonsus, aspernatus auiæ consilia, fideique illi datæ parum memor, etsi iam ei filium hæredem pepererat Maria coniux; tamen ita vivebat, nõ modò vt Leonoram domo sua non extruderet, sed vt totum etiam regnū suum in domū Leonoræ deferret; quæ cum esset regia turba referta, & ab omnibus ordinibus quotidie frequentaretur, vxore tecta derelicta moriebant tacita, dominiq̃ sui miseriam seruitutem deplorantia, veterem dignitatē suam requirebant. Nihil erat tam difficile factu, quod per Leonoram non impetraretur: nihil contra tam æquum, & facile, quod inuita Leonora posset obtineri. Illa in publicis quæstionibus, criminumque causis, illa in iure ciuili, priuatorumque omnium cōtrouersijs populo præerat vniuerso; illa in omni negotio domi militiæque dominabatur; illa iura, leges, honores, imperia, sacerdotia, denique regem nondum consilio satis ac ratione firmatum, quum pellexisset ijs omnibus rebus, quibus illa ætas capi, ac deliniri potest, habebat in sua potestate. Ipsi quoque reginæ grauissimæ, modestissimæque foeminæ nu-

dum regiae dignitatis nomen retinente cum Petro filio, si quando virum conuenire vellet, erat illa turpitudine magno cum dolore subeunda, vt pellicis impurissimae limen adiret. His tantis iniurijs filiae, publicae tranquillitatis causa dissimulantis & tacentis, ad Lusitaniam cum literis quorundam, tum multorum sermone perlatis, non mediocris facta est animorum offensio; sed ea inclusa penitus in pectore continebatur. Ecce autem irritatos animis reges, ac ferè nihil nisi occasionem aliquam expectantes inchoandi belli noua res propè etiam arma capere cogebat. Nam quum Alfonso Lusitaniae rex à Ioanne Emanuele nobilissimo, potentissimoque viro peteret, vt eius filia Constantia Petro filio suo hæredi nuptum collocaretur, Castellano aliud specie simulationis ostentante, aliud obscurè moliète, palàm verbis præ se ferente lætitiã, clam matrimonium inuisum sibi varijs artibus impedire conante, Lusitano verò multò etiam amplius, vt assolet, quam res erat, & suspicante, & audiente, nihil videbatur esse propius, quam vt alteri bellum ab altero indiceretur. Attulit ille nuncius tantum Elisabethae dolorem, quantum sanctissimam reginam & auiam ex dissidio propinquorum regum, nepotumque suorum capere par erat. Grauius interdum & acerbè querebatur extitisse homines tam inimicos pacis atque otij, tam capitales hostes patriae, tam amantes commodorum suorum, vt iuueniles inimicitias verbis, & fortassè falsis absentis apud alterum criminationibus inflammarent, eosque ad vim, ad ferrum excitare conarentur, qui ne dissentire quidem sine scelere nefario possent. Quid enim esse foedius? quid detestabilius? quid hominibus atque caelestibus inuisum magis, quam sobrinum
à sobri-

à sobriino; filium sororis ab auunculo, focerum à genere dissidere? quarum necessitudinum, si qua rusticanos aliquos homines & imperitos, aut quosuis alios mediocri conditione iunxisset, quantam apud eos futuram fuisse vim sanguinis? quam sancta cognationis & affinitatis iura? quam fidem, charitatem, pietatem? quam voluntatum, studiorum, sententiarum, ad extremum omnium diuinarum humanarumque rerum cum benevolentia consensionem? at opulentissimos reges, quorum vitam quum in rebus alijs, tum in amicitijs ac propinquitatibus colendis oporteret specimen esse cæteris, illa educatione, disciplina, humanitate, cultu, cognationes, affinitates, pacta, conuenta pro nihilo putare, quæ plurimum, vt æquum est in rusticis moribus, in victu arido atque ferino, in illa horrida, incultaque vita valuisse. Primum illud omnino reprehendendum esse, talium virorum aures, quas in tanta coniunctione vel criminibus grauissimis deceret esse clausas, non modò querelis omnium, verum etiam leuissimis suspitionibus, falsisque rumoribus, & susurrationibus patere. Deinde si eiusmodi ad alterum crimina de altero delata fuissent, vt nullis necessitudinibus dissimulanda esse viderentur, spectare eos certè debuisse, quantam & victoribus, & victis essent allatura pestem arma, multorumque innocentium malis & miserandis patriæ ruinis commotos omnia consilio prius, & æquitate sapienter experire malle, quam vi & armis. Bello nanque suscepto, quem esse tam improvidum & tam cæcum, qui non prospiceret, quanta calamitas accipienda foret, quum vniuersa Hispania pacata neque reprimi barbarorum impetus, neque improborum audacia retundi posset? se quidem

videri sibi videre mortales quamplurimos à culpa remotissimos crudelissima morte maectatos, principes autem tantæ calamitatis duces & autores per medias infantium strages immani voluptate bacchantes; cernere animo erectam arrogantiam impotentium, intolerandamque ferociam, temperantiam, verecundiam & modestiam iacentem, atque depressam: intueri cogitatione perturbatas religiones neglecta sacra, probitatem non solum territam metum, sed etiam afflictam malis, contra dominantem cupiditatem, volitantem audaciam, improbitatem, quum in medio tumultu regnantem, tum auetam alienis incommodis & corroboratam: Versari sibi ante oculos, vi victas leges, euerfa iura, fora vacua, derelicta tribunalia, regum in compescendis latrocinijs, cæterisque vindicandis maleficijs remissionem animi, & dissolutionem, hostium verò communium furiosos in Hispaniã vexanda conatus & diram crudelitatem, abacta pecora, segetes corruptas, exustos vicos, metu percussas vrbes, & alia his indigniora, quæ, intestinis odijs occupatis animis regum, vitari nulla ratione possent. Quibus permota periculis, impensius, quàm antea, rogabat Deum, si inimicitia tacita regum, eò prorupturæ essent, vt ferro decernerent; vt antequam ad impia veniretur arma, ex hac longinqua morte potius quam vita discedere sibi liceret. Quid enim mali se non vidisse, ex quo domo patria profecta venisset ad regnum? Spectasse primum in Lusitania quasi germanas fratrum acies: apud Castellanos deinde Dionysij Ferdinandi que arma cognata: apud eosdem rursus & Aragonios fratris generique sui contentionem acerbissimis odijs incensam. iterum in Lusitania parentis ac filij

filij non modò dissensionem, sed etiam cruentum bellum ne pateretur, quæ tot & tam graues dolores sustinisset, & tam diuturnos, eam iam semiuiuam, extremo vitæ tempore vel acerbissimum illum oculis haurire; vt duos filios, alterum natura, alterum indulgentia & amore inter se pugnantes aspiceret, & totam Hispaniam denuò flagrantem formidoloso bello. Audiit has humiles merentis Reginae preces Deus Optim. Maxim. & quod illa petebat, piè, benignè, ac liberaliter ipsi concessit. Etenim non obsecratione tantum, & notis agendum existimans, quum res etiam laborem, & celeritatem, & cursum flagitaret, æstate proxima, quam ab æde sancti Iacobi reuerterat, tametsi tempus anni caloribus im modicis, quanuis florentissimam ætatem ab itinere faciundo deterrebat, grauis autem senectus & affecta, ne tempore quidem peridoneo viæ longæ molestias ferre posse videbatur, multum dissuadentibus domesticis & orantibus, ne dubia spe proficendi in apertum periculum adduceret incolumitatem suam, Conimbrica profecta est eo animo, vt vtrumque regem conueniret, neque prius conquiesceret, quam eorum animos ad concordiam precibus & auctoritate flexisset. Nihil enim tali tempore vel reipublicæ vniuersæ salutaris, vel hominibus iucundius, vel omnibus cælitibus acceptius facere se posse in animum induxerat; quam si tantam Hispaniæ pestem nascentem, antequam adulesceret, aduentu suo, industriam, cura, labore deleteret; id vt perfici posset, nihil neque molestiæ, neque periculi esse fugiendum: si fortè iam tantum in omnes furoris excitatum esset incendium, vt restingui nequiret, nisi patriæ ruinâ; suam ta-

men operam Hispaniæ deflagranti frustra subuenire conatæ non minus Deo gratam & probatam fore, quam fuisset, si tam acerbam iracundiæ flammam, æquitaris remedijs, ab vtriusque regni pernicie depulisset. Est in agro Eborensi viginti quatuor millibus passuum ab vrbe versus orientem solem Stremotium oppidum, nouum vt videtur, sed benè ædificatum, argilla rubra, figlinisque nobile, sed marmore partim candido, partim puniceis, purpureisque venis, & maculis intercurrentibus mirè distincto longè nobilior, & pro magnitudine quum primis frequens & copiosum. Habet arcem ex marmore polito, duplicem murum, magnam aquæ putealis & fontanæ copiam; hortos non paucos, & amœnos, & omni pomorum genere abundantes. Hic, quod non exiguum lumen, & ornamentum affert, multi viri nobiles habitant, multi equites honestissimi, summo splendore ac dignitate. Hic versabatur eo tempore cum vxore Lusitanus, vnde facilius propter locorum propinquitatem & hostiles generi conatus intelligi, & quæ ad filij nuptias pertinerent agitari & confici possent. Quò quum Elisabetha primum peruenisset, inde placato filio ad nepotem etiam aduolaturam, partim ætatis imbecillitate, partim caloris iniuria, partim itineris defatigatione cœpit ægrotare, primo leuiter; mox ita vis morbi creuit, vt alijs nihil dum suspicantibus, ei præsertim ætati facilè ipsa mortem impendere sentiret. Nam repentinus alterius brachij tumor, grauè; & acerbum cum febris dolorè faciebat. Die lunæ quodam cum affligeretur vehemētius, pedem è cubili non extulit, & ex eo tempore in sacellū regium ad rem diuinā venire desijt, vt antea solebat. Curabatur diligentissimè; filius nusquam à matre disce-

discedebat, aderat perpetuo socru non secus ac parenti suæ nurus: omnes eius valetudini singulari quodam studio seruiebant, eaque omnia faciebant sedulo, quæ carissimam anum velle scirent. Ecce autem aliquando multis præsentibus, nihil videntibus cæteris exclamat; filia filia (sic enim illa nurrum appellabat) concede quæso locum illi mulieri. Cui mulieri? ait nurus admirans. Illi, illi, inquit, quæ amictu candido venit ad nos. Obstupuerunt, qui lectum circumstabant: nemini dubium fuit, quin illa sibi ditissimam & quasi deuotam foeminam præsentis ope matris & iucunda visione confirmaret ad illud supremum vitæ certamen, quæ multorum morientium animos vel eodem, vel non dissimili modo iam ante corroborasset. Proximo die Iouis, quam lecto teneri cæperat, ante diem quartum Non. Quintileis multo mane criminibus expiatis confessione plena pietatis, plena doloris, per eundem sacerdotem sacrificium fieri præcepit, extra conclaue, apto & ad videndum, & ad audiendum loco: quo peracto, ut erat ardens ad colendam religionem, & erecta, humiliter de se ipsa sentiens, & eximia aduersus numen diuinum reuerentia commota, ab Iacobo auo grauissimo magistro edocta, qui sacerdote sacrosancta peragente mysteria neminem intra cellæ cancellos consistere patiebatur, & ipse procul ab arâ nullis circum præpendentibus peripetasmatis inclusus more regû, in oculis omnium utroque genu nitebatur, surgit è lecto, vestes induit, procumbit in genua: sic ad altare ferè repens accedit, vbi sacrificulus aduenientem expectabat: ibi cum fletu, & eiulatu, mirifico animi sensu, quasi valere iubens omnia humana, è terris migratura in tam longinquas, & tam ignotas regiones,

viaticum necessariū Corpus Christi sumpsit. Sed nemo quisquā erat, qui tam cito ex illo dolore eā crederet esse morituram. Ipsi Medici longius adhuc abesse periculū suspicabātur. Illo ipso die multum diūque cum filio collocuta siæ arbitris, de ijs credo quæ ad pacem pertinerent, iam sub noctem cænātū ire iubet. Alfonso etsi iam cænauerat, cum medicis tamen paululum ad ostium cubiculi concessit. Tollunt subito mulieres clamorem, quæ cum Regina remanserant: quo rex tumultu reuocatus accurrit; ut id etiam excellenti reginæ tribueretur, quod orauerat sæpe Deum, ut moriens præsentem filium haberet, flens nihil sentientem appellat: osculatur semiuivæ parentis manus, cui vitam qua fruebatur, toties habebat, quoties fuerat per eam imminenti morte liberatus. Cæterum aliquātulum ex illo dolore recreata, cum Alfonso de illa virium, animique defectione, de Leonora filia ipsius, & alijs nepotibus suis, cæterisque rebus necessarijs, ut poterat, loqui cæpit. Tandem intelligens instare sibi mortem, filium, nurū, nepotes relinquit, reijcit labērium fluentiumq; rerum curam, & omnem vim mentis intendens ad ea, quæ sola sunt semper eodem modo, & æterna; Mariæ semper virginis opem implorans. Maria, inquit, mater gratiæ, mater misericordiæ, tu me ab hoste protege, & hora mortis suscipe. Suā inde fidē ex Apottolorum symbolo publicè professā, totū carmē à Christo cōpositum discipulisq; traditū ad precandū Deum, clara voce peregit. Nōnullas alias preces addidit, quas recitantem sensim vox, sensus, vires deficiebant: donec omnibus cælestibus donis cumulata mens, corpus deserens, ita compositū ore,

ocu-

oculis, vultu, vt obdormiuisse, nō mortuū esse vide-
 retur, anno 65. quam à Deo Opt. Max. procreata fue-
 rat; & ei tuendo regūdoq; præposita, in regionem cō-
 uenientem naturæ suæ, domicilium immortalis, ac
 beatæ vitæ migrans, magnum sui desiderium in om-
 nium animis infixum reliquit. Nam etsi vitam suo
 propè tempore naturæ redditam esse opinabantur,
 tamen partim parentem talem, partim vitæ sociam,
 alij patronam, alij nutricem cum vultu & fletu re-
 quirebant: magno lumine, insigni ornamento, fir-
 mo præsidio Lusitaniam, atque adeo Hispaniam v-
 niuersam nudatam esse existimabant: tali pacis inter-
 prete, internuntia deprecandi belli, controuersia-
 rum disceptatrice & iudice sublata, fieri non posse
 videbant; quin illa, quæ postea extiterunt, mala con-
 sequerentur. Itaque post eius obitum solito magis in-
 dies gliscente discordia, Lusitanus Pacem augustā in
 Beturia flumini Anæ impositam, quod nunc Badajo-
 zium vocatur, tandiu circumsedit Petro fratre Cal-
 laicos eodem tempore vexante, quoad duce quodam
 suo à Baticis magna cæde victo obsidionem soluere
 coactus est. At gener illico ulturus iniuriam, ex eodē
 oppido cum opulento exercitu in Lusitaniā inuectus,
 omnia cæde & incendio vastauit, vnoq; tēpore quic-
 quid agri est inter Duriū & Minium Lusitaniæ cōtri-
 butū, à ducibus ipsius ita spoliatum est, vt Portū vsq;
 perueniret illa direptio. Lusitana classis omnē Bati-
 cæ orā miserè fædauit, rursusq; nauibus, & militibus
 aucta Callaicū litus liberè populata est. Baticæ verò
 triremes litore, quod ab Ana fluuio ad sacrum pro-
 mōtoriū pertinet, ferro flāmaq; peruastato, Lusitanos
 oppresserūt ingēti prælio nauali, qua victoria suorū
 olatus vnus è ducibus Baticis, infestis signis, quasi ca-
 lamitas

lamitas

lamitas quædam totum circum idem promontorium agrum peruasit. Lusitan⁹ iterum superato Minio Callicos incendijs, depopulationibusque fatigauit. Castellanus autem Ana traiecto proximos agros maritimos pari clade affecit. neque prius à prælijs & mutua pernicie cessarunt, quam Pontificis Maximi & Galliarum regis nuntijs, literis, precibusque permoti reges, nouo insuper barbarorum Hispaniam repetendum terrore victi; necessario ad eorum arma repellenda conspirarunt. Hæc vicissim illata & accepta detrimenta, post aliquanto, quam animam efflauit sanctissima regina: quæ omnia si diutius illa vixisset, prohiberi facile fortasse, & arceri potuissent. Verum quum esset mortua, religionis antistites, qui præsentibus aderant, solennes funerum preces, & illa luce & nocte sequenti, & proximo die lugubri ornatu, cantuque peregerunt. Delegerat autem ipsa moriens duos viros, eosque testamento notarar, ac designarat, filium videlicet & saluatum Pótificem Lamacenum, qui curarent sedulo, ne quid de vltima voluntate sua vel missum fieret, vel immutaretur. Simul in eodem testamento scriptum fecerat, quoniam SS. Francisci & Claræ religionem singularem, & virtutem mirabilem semper adamasset, ædemque virginibus sacris ex ea disciplina Conimbricæ construxisset, ibi in sepulchro iam ante præparato suum corpus velle condi. Erant qui difficile nimis & molestum, & minimè necessarium esse dicerent, statim exanimum corpus eo usque deportari; Conimbricam enim centum & viginti octo millia passuum à Stremotio distare: calores, utpote mense Quintili, esse vehementissimos; reginam intra quintum diem, nihil ferè diminuto, & attenuato corpore extinctam, eo intra paucas horas putref-

putrescente, adeò graue, & tetrum odorem excitatum
iri, vt nemo ferre posset. Erat iam tunc Stremotij San-
cti Francisci ædes magna & religiosa, in qua etiam
nunc viri circiter viginti sex ex illa sanctissima fa-
milia degunt. Igitur aut in ea æde, aut in templo ma-
ximo Eborensi, quando non longissimè abesset, hu-
mandum censebant regium cadauer, & expectandum
tantisper, dum viscera perederentur. Ossa deinde
Conimbricam translata in sua sede reponenda; vt
neque mortua voluntas rescinderetur, neque tam in-
tolerabilem factoris molestiam in prosequendo ca-
dauere præstantes viri ferre cogerentur. Alij contra,
quod moriens regina scriptum reliquisset, id omni-
no, quemadmodum scriptum esset, fieri oportere cõ-
tendebant, quorum sententiam magis probante rege
proximo die Veneris in ligneum loculum corpus in-
cluditur; proficiscuntur à meridie multis honoratis
nobilibusque viris officij causa prosequentibus: ac
præter cæteros Pontifice Lamaceno; videntibusque
omnibus, ne languidum cadauer illis caloribus in
tam longinquas terras integrum perferri nequiret.
Iactabatur, vt sit, loculus in omnes partes: agitaba-
tur inclusum corpus impactum vtrique lateri tanta
vi, tanto strepitu, vt qui sequebantur fractum illud
omnibus membris, & comminutum esse sibi persua-
derent. Accedebat eodem, quod multi ex familia re-
ginæ, quos illa viuens plurimis beneficijs affecerat,
dum mortuam lamentarentur, inflammati animi do-
lore, loculum grauissimè percutiebant. Quapropter
vix progressi fuerant paucorum dierum viam, quum
ille commissuris omnibus et si tabulæ religatæ cla-
uis erant, & funibus astrictæ continebantur, patenti-
bus rimis dehiscere cepit. Emanabatque iam è cada-
uere

uere

uere sanies, crebris ictibus expressa. Tum verò quibus deportandi corporis negotium à rege commissum erat, non metuebant solum, & admurmurabant; sed etiam palam loquebantur, nec sine stomacho quidem, nullo modo posse fieri, vt putria & corrupta membra, nulloque spiritu continente dissoluta, & effluentia, quo intenderent iter, peruenirent. Breui tantum factorem è loculo proruptum omnium naribus afflandum; vt nemo longè sequi aut consistere posset, nedum propius auderet accedere. Filij nonnūquam pietatem aduersus matrem abutentes finitimi vitij nomine reprehendebant; multò rectius futurum fuisse hominum prudentissimorum consilij obtēperare, quam inuita & reclamante natura tantū oneris & laboris imponere nobilissimis viris. Scilicet nō satis esse regum affectatoribus viuorū fastidium, & imperia immoderata perferre, nisi mortuorū etiā miseri tabo fluentia cadauera, & odoris intolerabilis feditatem sustinerent. Hæc illi rei totius adhuc ignari, nihilque maius, neque diuinius de Elisabetha cogitantes, quæ quod alijs cadaueribus accidere sciebant, iam apertè quærebantur. At Deus, cui facillimum est quicquid administra natura rerum à se constituta, singulis horis & momentis efficit, idem nulla adiuuante causa, repugnante etiam ipsa natura, facere quum velit, vt in multis antea sanctissimis hominib⁹ sæpe fecerat, nouo aliquo insolitoq; monstro, sanctitatem eius, quæ portabatur, palam proferre decreuit. Ergo vt si Cypero, iunco, calamo, cardamomo, balsamo, agallacho; & vt multa cōplectar breui, vt stirpiū quarundā radicibus, materiæ, libro, floribus, fructib⁹, achrymis, & quod est mirabilius, certarum animāiū sudori, puriq; maturo eā ab initio vim, & naturam dede-

dede-

dederat, quū nullā haberēt; vt admirabili quadā odoris iucunditate longē, lateque permanāte, & circūfusum aerē, & hominum nares, sensusque cōplerent, sic tū emortuo & liqueſcētī corpori, cui natura erat putere, mirabiliter vim talem inſeuit, & ingenerauit, vt pro malo & putido ſuauiſſimū & quaſi cæleſtē quēdā odorem proſunderet, oſtendentem integritate ſua integritatem tranſactæ vitæ. Quem vbi omnis illa multitudo percepit, quæ officio debito cohonestabat Eliſabetæ funus, mulieres, viri, equites, nobiles, religionis antiſtites factō ad loculum experiundi gratia cōcurſu, ſimul exclamant, miſcentes gaudio ſtetum, rem eſſe nouam, prodigioſam, diuinam, qualem de nonnullis præſtantiffimis hominibus aliquando legiſſent, vel audiſſent. Nihil æſtu caniculæ, nihil ſpatium temporis, nihil exanimi corporis nimium ſuæcum ad corruptionem valuiſſe. Victam eſſe vim elementorum, è quibus corpora infra lunam temperata concreſcant, perturbatum vnus mulieris excellenti pietate rerum ordinem, peneſas naturæ leges, debilitatos, & fractos impetus mortis. Ceſſiſſe naturam naturæ, ortam æternæ, creatam eſſeſtrici, caducam immortalī, humanā diuinæ. Prædicare omnes Dei numen, poteſtatem efferre verbis, laudare pluſquam patriam indulgentiam erga bonos, magnas interdum illi gratias agere, quod Regina præſtantis, quam ſibi ſemper addiſctam, debita, obſtriſctam habuiſſet, probitatem morum egregiaque facta non ſolum illo veluti ſigno poſteris indicaiſſet, verū etiā præclaro indicio comprobata ad immortalē memoriā, & religionē conſecraſſet. Tam inopinato ſtupētib⁹ euentu, alius nō minus mirabilis diuinitus oblatuſ Alſonſus Martin. ſacerdos ex familia Pon-

lia Pon-

lia Pontificis Lamaceni, & Ioannes Maceria è domesticis Reginae, supellectilis eius, dum adhuc viueret, iustos agro corpore febrientes ad loculum venerabūdi quū accessissent, & rogassent, vt morbum illum à se deprecaretur, subito decedentem febrem ab eo tempore non censerunt, vt ex eorum confessione, Episcopi Lamaceni testificatione, Martini Alfonsi Scribae Conimbricensis tabulis cognosci potest. Septimo die tandem aestuosissima via ventum Conimbricam est, & in medio templo S. Clarae depositum in feretro cadauer. Elisabeta dum vixit benefaciendi cupiditate multas honestissimorum equitum familias apud se educans; nutrices non paucos habebat domi, easque omnes proficiscens in vrbe reliquerat cum alumnis suis. Inter eas erat Maria Michaelia Leriensis, cui iam dudum in manu dextera gibbus ingēs excreuerat, quo die verò regium funus Conimbricam peruenit, quum accubuissent, deque Reginae vita, & præclaris facinoribus inter epulandum cum dolore colloquerentur, & quam multi tale perfugium amissum essent desideraturi, Maria quædam Domini filia, quæ in illo itinere supremo & viuentem illam, & mortuam comitata fuerat, alteram appellās, cui manus erat gibbera; ora inquit, vt à Deo deprecetur, vt istum tibi gibberem miserè fædantem manum auelli patiatur. Ego linteum seruo, cui malagmata illi in solebant imponenda laboranti, sanguine profluente ex tumore tinctum, in quo propter singularia reginae merita erga Deum magnum præsidium positum esse credo, ad mitigandos & expellendos omnes morbos. Certam ea verba fiduciam recens tum vitæ, tum eorū, quæ post mortē accidissent, memoria omnibus attulerunt, præsentī sanctissimæ mulieris ope discuti posse

posse tuber quanuis magnum & inueteratum. Lin-
teolum exhiberi iubent, quo cum inuoluissent ma-
num ægram, rursusque post epulas euolutam de-
texissent, ne vestigium quidem vllum tumoris reper-
tum est. Tantam ad sanandum vim Deus inesse vo-
luit etiam in ijs, quæ quoquo modo corpus Elisabe-
tæ contigissent. Ea res quum ipsius Michaeliæ, quæ
tam insigne beneficium acceperat, tum aliorum, qui
interfuerant testimonijs religiosissimis confirmata,
publicis eiusdem Martini Alphonsi scribæ literis ad
posteritatis memoriam continetur. Dum hæc alibi
geruntur, Pontifex Lamacenus, alijque funeris illius
comites, quoniam locus multis partibus patebat
latissimis rimis, ciuesque Conimbricenses, & alij
complures mortales viuentis reginæ beneficentia
recreati, ope erecti, liberalitate acti, omnia plango-
re, lamentationeque complebant, statuerunt, vt pro-
xima nocte quiescente illa multitudo quæ serua-
bat in templo corpus, clam per silentium raptum in
sepulchro iam aperto conderetur, in eiusque locum
alius locus inanis supponeretur, ne fraudem ex-
perrecti sentirent. Ad id munus obeundum minores
urbis magistratus euocati, eisque dati socij viri ali-
quot delecti plurimis obligati beneficijs reginæ, qui
negotio suscepto, quum se prima vigilia tradidif-
sent, vt intempesta nocte, quæ maximè oportuna e-
rat incepto perficiendo vigilare possent, tam graui
somno obruti fuerunt Dei voluntate, officij debiti,
& laudabilis in parentem suam pietatis materiam
plebi eripi nolentis; vt nemo omnium nisi clara lu-
ce expergisceretur. Itaque vbi diluxit, omnes reli-
giosæ familiæ, multique præterea sacerdotes ex om-
nibus templis Curialibus ritu solenni, funebri pre-

catione, lamentabiliq̄ue cantu parentalia sacra vnâ
concelebrarunt, opifice mundi Deo multis iam tum
repentinis desperatorum morborum curationibus
ostendente, quantum apud se valeant Elisabetæ pre-
ces. Erat enim in illo Parthenone mulier tantis ge-
nuum oppressa doloribus; vt neque crura flectere,
neque se vlllo pacto commouere posset: quæ cog-
nito reginæ decessu, & sanctissimi corporis aduentu,
dolens magnoperè non sua solum valetudine, sed
multò etiam magis, quod cum virginibus cæteris of-
ficiū supremi communi cætus illius parenti per-
soluere prohiberetur, non prius cum intimo quo-
dam animi sensu flens orare destitit fruentem diuinis
bonis, vt à Deo sibi tantī cruciatus liberationem ob-
tineret; quàm facta voti compos lætitiæque gestiens
vnâ cum cæteris tam subitam commutationem valdè
mirantibus, processit ad lugubre cæmē præeundo,
& vicissim respondendo concinendum. quod postea
& ipsius, & aliorum testimonijs apud Episcopum La-
macenum planum factum est, & per illū ipsum Mar-
tinum Alfonsum scribam in tabulas pulicas relatū.
Vbi verò tempus aduenit includēdi corporis in mo-
numentum & tegendi viri primarij delecti, qui fere-
trum subeuntes in facellū superius latioribus Scalis,
qua extrinsecus illud adiri diximus, efferrent: quorū
quum manus atq; vestes imbuerentur è loculo fluen-
te sanie, oēs odorū suauitates admoueri sibi ad nares
opinabantur: tantum abfuit, vt vlllo horrore, aut mo-
lestia afficerētur. Expectabant intra ianuam ad quam
ijsdē Scalis aditum esse ostensum est, vniuersæ sacræ
virgines parentis & nutricis suæ corpus: q̄ quum in-
tro ferri postulauissent, magno animi dolore deffe-
rūt casum, & orbitatē suam; quæ tale vitæ subsidium,
cura-

curarum solatium, laboris participem, & sociam perdidissent, mitigante Deo pium earum moerorem nouo beneficio; ac demonstrante simul, quanto meliore vita frueretur, quam mortuam lugerēt. Nam in illo sacro Cætu Cōstantia Ania ciuis Eborensis, iam diu insanabili horribiliq̄ morbo vrgebatur. Pestiferum quoddam vlcus ei labia, gingiuasq̄ depascebatur, sensimq̄ serpebat latius, nec multum abesse videbatur, quin amitteret oēs dentes. Vociferabatur sæpe numero miserabiliter tanti mali tormenta non ferēs; & aliarum tranquillitatē, ac religiosum otium turbabat clamoribus; nec medicorū artificium & industria, vllam tantæ pesti poterat opē afferre. Erat ei bene nota reginæ vita: multa videbat accidisse diuinitus post eius obitū: sperauit si eam patronam apud Deū adhiberet, quiduis minimo negotio assecuturā; abijcit se supplex ad feretrū, ita loculū osculatur, vt ægram partē oris, & confectam illa lue contingeret. Recipit se cum cæteris. Non est dubium, quin cineribus atq; ossibus hominum religione præstantium sit cultus quidā tribuendus, quorum cōtactu vel aspectu tam præfens diuinum auxilium, & numen ostēditur. Dum sanctissimū corpus à ianua Parthenonis ad sepulchrum asportaretur, Constantia liberā se esse pristino cruciatu sentiens, aduocat socias, rem omnē exponit, os inspiciendum præbet: nullā ne tenuissimā quidem illius pestis indicia cōparebant: integra omnia, beneq̄ affecta reperiuntur, labra, gingiæ, dentes, palatum. Quo miraculo obstupefactæ simul oēs conclamant vna voce: Reginæ sanctitatem, & apud Deum gratiam mirantur, diuinam bonitatē laudibus extollit: magno & immortalī beneficio affectas esse vniuersas illa comite & consorte eiusdem discipli-

næ mirabiliter perfanata, non esse desiderandam eius vitam, cuius morte re ipsa iam experirentur tanto se magis, & cæteros posse iuuari, quanto ampliore & angustiore regno in cælo cum Christo potiretur, quam in terris antea, vel cum viro, vel cum filia posita fuisset. Hoc tantum prodigium, & tam manifestum eodem, quo accidit, die apud Lamacenum Pontificem, quum eius quæ sanata fuerat, tum aliarum virginum sacrarum religione, & autoritate comprobatum in tabulis publicis per eundem illum Martinum Alphonsum perscriptum est, ad memoriam omnium seculorum sempiternam. Condito verò corpore digrediens à sepulchro, multitudo mirabatur, & obstupescibat re tam noua. Nonum illum iam diem esse à reginæ morte: cadauer tamen exanguie viæ iactatione fractum, & penè protritum tali tempore anni suauissimum odorem effundere, quod primo quoque tempore grauitè fætere necesse fuisset. Alij per media rosata odoriferaque nemora ingredi sibi videri dicebant, quum ad suam sedem illud deportaretur. Alij, qui longius abfuissent, recedentibus cæteris accedebant propius ad sepulchrum, haustaque naribus illa tanta iueunditate clamabant, nullius rei tam gratum aliquando sibi visum odoratum. Ingentes Deo gratias agebant vniuersi, quod eiusmodi sibi spectaculum exhibuisset, in quo facilè magnitudo, & maiestas, & benignitas ipsius cerneretur. Tota deinde res ne tam certum reginæ virtutis argumentum, & indicium hominum obliuione deleteretur, per Ioannem Dominicum scribam Conimbricensem in tabulas relata, eaque tabulæ omnium signis, qui corpus ad sepulchrum deportauerant, obsignata. Ecce autem in medio disce-

den-

dentium tumultu noua res in se omnium oculos, animosque conuertit. Nam Ferdinandus Stephanus Conimbricensis, dum turba cedit (erat enim ingens hominum multitudo) acutissimo clauo feretri iacentis humi pedem induit, quem quum ægrè acerbissimo sensu doloris auellisset, & ita ex vulnere claudicaret, vt ingredi, aut insistere non posset; O sanctissima Regina, inquit, longè aliud ego præmium officij expectabam à tua beneficentia & immortalis ac beatæ vita, non vt claudus abirem, qui integris pedibus uenisssem. Hæc vociferatus bona spe, & valde piè apud superos degentem obsecrauit, vt respiceret officiosæ clientis & miseri periniquum casum, suisque precibus & apud Deum gratia medicinam faceret inopinato malo. Nondum fecerat precandi finem, quum dicto citius procuratum vulnus ne cicatricem quidem vllam, aut vestigium reliquit: id quod idem Ioannes Dominicus fide & auctoritate litteris mandauit. Elogium est in pariete, sacellum ab Odeo dirimente, incisum verbis latinis, quo mortis & sepulturæ dies, ædificatio Parthenonis illius, parentes, nuptiæ, liberi, nepotesque notantur. Id quoniam genere ipso sermonis à nostrorum temporum elegantia multum abhorret, prætermittendum iudicauit. Sed multa funus consecuta sunt nutu diuino magna admiratione digna, quæ deinceps ordine comprehendemus, ne qua pars Elisabetæ sanctitatis præterita esse videatur. Primum erat Conimbricæ in Curia sancti Christophori Maria Martinia, quæ diuturna & inueterata cæcitate alba & atra discernere nequibat, ea sororem habebat Margaritam, Martiniam cuidam Paschali Laurentio nuptam: à quibus cognitis auditione & fama tot tantisque beneficijs à Deo per re-

ginam impetratis, ad sepulchrum ducta iacuit, ibi prostrata paulisper supplicans Deo, vt id talis regine meritis concederet, vt iam dudum amissum sibi restitueret aspectum. Fortè obdormijt: experrecta alterum oculorum aperuit, dispexit, vidit monumentum regium, vidit facellum vbi situm est, incredibiliq̃ue gaudio completa gratias agens Deo pro tanto beneficio, redijt domum ad sororem, & eius virum. Sed bonus ille parens minore, quam postularat, munere contentam, ampliore quam acceperat, dono cumulauit. Vix enim pedem in limine posuerat, cum altero quoque oculo repentè dispexit. Itaque Margarita soror obstupuit cum viro: omnesq̃ue simul Dei benignitatem omnium maximorum munerum autoris clarissima voce prædicantes; memores tamen cuius deprecatione tantum ab illo beneficium acceperant, veniunt ad Pontificè Lamacenum; omnia de pristina cæcitate, deq̃ue aspectu restituto narrant, ad iusiurandum adducti nihil immutant, totaq̃ue res in publicis literis à Martino Alfonso præscribitur, ne venire posset in obliuionem, aut apud posteros careret fide. Dicit vix potest quanta ceperit admiratio Pontificem cum omni comitatu; Mariam propius iubere accedere, oculos ante cæcos, tum videntes inspicere diligenter, etiam atque etiam considerare, nequaquam posse fatiari; deinde ante tricesimum diem à reginæ sepultura, Dominica Dionysia tot rerum mirabilium fama permota ex agro Condexiensi, vbi quondam Conimbrica fuisse perhibetur, ad monumentum venit pallore, macieq̃ue confecta. nam hirudo penitus in faucibus inhærens omnem miseræ succum, & sanguinem exhauriebat, quam multi medici, ac chirurgi eximere conati, periculum artis suæ frustra fe-

stra fecerant. Sed quum ad sepulchrum abiecta eiulans opem à regina peteret, præsentibus ijs, qui fuerant in familia illius, tum viris, tum foeminis, & funebria sacrificia, quæ pro Elisabeta mortua fiebant, piè decorantibus, tenui & imbecilla voce (nam clarius loqui non poterat) admonere cœpit, hirudinem in labijs esse; accurrit Cerarius reginæ, forficem inijcit: at illa corpore lubrico elapsa, & in fauces intimas prorsus recondita, subito magna admiratione omnium naribus excidens, fidem fecit, quanto sint humanis maiora præsidia cælestium; ingentes agere Deo gratias qui aderant, cuius concessu & munere tam prodigiosum factum videre licuisset; Elisabetæ virtutem exaggerare verbis, magnam animi percipere lætitiã, spem bonam in posterum habere tantæ sanctitatis auxilijs, omnia mala, annuente Deo, posse depelli. Cæterum ne quando dubitandi locus esset, an hoc ita euenisset, & periculum agræ mulieris, & liberatio permultis religiosissimis testibus approbata, per Martinum Alphonsum in literas publicas relata est. Scalabi verò in Curia sancti Nicolai Teresia Roderici oculis capta, precibus assiduis per Elisabetam recepit aspectum. Quo beneficio commota, quum eius sepulchrum religiosè visisset, rem totam iureiurando solenni confirmatam per Martinum Alphonsum publicis literis & monumentis consignandam curauit. Addit, scire se in eodem oppido multis multa diuinitus reginæ meritis & deprecatione concedi. Porrò circiter tria millia passuum à Conimbrica, fluuio aduerso in sinistra ripa ædes est sancti Georgij sacra, quam superioribus ætatibus viri religiosi è sancti Augustini disciplina,

plina, quos appellant Canonicos, obtinebant. Vnus ex ijs, cui Alphonso Ferdinando nomen erat, matrem suam, quam cæcam duxerat ad sepulchrum Elisabethæ, probè videntem reduxit domum. Zauerij autem, qui vicus est in agro Conimbricensi paulò supra sancti Martini templum, quædam mulier absentis filij, de quo nesciebat viueretne adhuc, an esset mortuus, desiderium non ferens, obsecrauit cum lacrymis regina, si fortè viueret, vt eius conspectu priusquam migraret è vita, frui sibi liceret: aberat adolescens à patria ad centum & viginti millia passuum; cuius animus tanta repentè cura, tantoque desiderio videndæ matris æstulare cæpit, vt eo loco diutius consistere nequiret; redijt domum ante octauum ab eo diem, quo illæ pro reditu reginæ supplicarat, amboque gratulabundi ad sepulchrum adierunt. At Eboræ apud Benedictum Perezium locupletem negotiatorem famulus quidam ipsius semiuiuus iacebat. Etenim quintum decimum iam diem hirudo in gutture infixæ totum sanguinem exorbebat, intumueratque collū vehementius, & iam biduum neque vocem reddere, neque cibum capere poterat: quum illo ipso die moriturus crederetur, comparata iam tunica, cereis, cæterisque rebus necessarijs ad funus faciendum, Ioannes Anius præfectus regiarum ædium ornandarum, Lupum Stephanium inuisens Benedicti Perezij vicinum, quæsiuit quid sibi vellet illa tanta multitudo hominum ad ianuam mercatoris, vbi causam accepit tanti concursus, si per valetudinem, inquit, posset vouere miser, se Elisabethæ reginæ monumentum si conualesceret esse visurum, sine dubio Deus propter eam aliquod tanto periculo remedium ostenderet. Interea iacebat ille semi-

animis

animis aspectu formidoloso, palpebræ minimè coibant, apparebat album oculorum, iamiam expiraturus putabatur. Accedunt propius mulieres quædam; monent, vt opem Elisabetæ reginæ tacitus imploret: quod quum ille manus tendens in cælum facere se significasset, repentina tussi sanguinem expulit, mox leuantibus caput qui aderant, quum hirudinem ipsam teterrimo sanguine inuolutam eiecisset, illa ipsa luce loqui cæpit. Iam verò anno à Christo nato millesimo trecentesimo trigesimo quinto, monachus quidam Cistertiensis ab Archimandrita Alcobacienfi in vincula coniectus, quum quartum iam annum nihil esset opis in literis & deprecatione principum virorum, eiusdem reginæ præsidio intra mensem, quo ei supplicatum erat liberatus fuit. Et biennio post Stephanus Gonsaluius Leitanus vir nobilis magister militaris ordinis, quia Christo cognomen habet Conimbricæ coram vrbis præfecto, magnaque omnium ordinum multitudine iureiurando interposito religiosè testificatus est, quum ita brachium ex vulnere stuperet, vt nihil prehendere, complectique posset, & reginæ sanctitatis in famulatu perspectæ memor ad monumentum orauisset, vt à Deo sibi pristinam firmitatem obtineret; ne mancus, altero brachio captus, ac debilis, reliquam vitam miserabiliter viuere cogeretur, assecutum se esse quod optasset, diuino munere ac dono. Anno verò secundo & octogesimo supra millesimum & trecentissimum, decimo quarto kalend. Maij, Lamacena quædam mulier Conimbricam peruenit, quæ cum à dæmonibus plurimis vexaretur, ab alijs quidem, multis religiosè susceptis & obitis peregrinationibus, liberatam se esse dicebat, septem tantùm esse reliquos,

qui non prius se discessuros esse affirmarent, quam ventum esset ad facellum, in quo regina iaceret. Comitabantur cognatam suam viri duo è sancti Francisci familia, Stephanus & Franciscus germani fratres. Cum ijs ingens virorum & matronarum numerus miseram foeminam ad sepulchrum ducunt; totam noctem vigiles in deprecando Deo, & Elisabetæ fide imploranda consumunt. Ecce prima luce daemones, vt solebant, magna vi mulierem oppressam exagitant: qui pulsi & fugati precibus circumstantium, opeque reginæ, liberam eam in perpetuum reliquerunt. Beatrix Pimentesia, quæ tum Parthenoni præerat, & omnes sacræ virgines aduocata, tanta rei commiseratione & aspectu incensæ cum cæteris, gaudentes pro tanto beneficio Deo gratulatæ sunt. Duodeuiginti annis post vni è virginibus sacris, quæ tum in illo Parthenone erant, cuius manum dexteram impetigo, molestum sane morbi genus, male habebat, sanctissimæ reginæ apud opificem mundi gratia opitulata est. Nam quum ei ceream manum munus exiguum ingenti pietate & fiducia obtulisset, intra vicesimum diem pice nigrius effectum malum sponte sine vlllo sensu virginis excidit: quod apud Catarinam nobilem foeminam, quæ tum forte cæcum illum regebat, cæterasque virgines sacras patefactum & illustratum, omnium studia vehementer inflammavit. Quod si natura fieri potuit, vt vltro sanesceret affecta manus, non continuò sua beatæ Elisabetæ gloria detrahenda est, siquidem non minus Christo Optim. Maxim. tribuitur forcrus sancti Petri salus, quam vel medicinæ, vel etiam sine medicina solius naturæ præsidijs assequi fortasse potuisset, quam Lazari è sepulchro exci-
tati

tati vita, quæ nisi minimè diuino restitui nullo pacto valuisset. Et æquè Dei bonitati ascribimus sancti Pauli incredibilem rerum cælestium cognitionem, ac sancti Antonij primi anachoritæ sacrorum librorum sine literarum notitia perfectam intelligentiam, etiamsi illa solo Deo magistro comprehendatur, hæc studio queat & industria comparari. Multis præterea illis temporibus, partim varijs & grauibus affecti morbis, partim dæmonibus obnoxij ad monumentum sanctissimæ reginæ confluentes, læti atque hilares accepta medicina redierunt domum. Longum enim esset persequi, quam multa & magna beneficia per Elisabetam homines à Deo rerum parente consequerentur, cuius vitam intuentes digna planè arbitrabantur, cui tantus honos ab illo tribueretur: Latuit deinde totum propè seculum intra priuatos illius Parthenonis parietes tanta sanctitas ignota, vt ne ciues quidem Conimbricenses ferè scirent, quantum thesaurum tam propè à mœnibus solo amne interfluente diuisum possiderent. Tandem anno decimo sexto supra millesimum & quingentesimum ab ortu Christi, rex Emmanuel edoctus, quam multa quotannis reginæ sanctissimæ precibus diuinitus acciderent, per Michaelem Syluium Legatum suum à Leone Pontifice maximo, qui decimus fuit hoc nomine, consecutus est, vt tota Conimbricensi diœcesi eam solenni ritu coleret, eius imagines publicè, & priuatim dedicare ius fasque esset; quanuis nondum legitimè publica cæremonia in Sanctorum numerum esset ascripta: cuius nomine precandi ritu, quem officium vulgè vocant, Lucius Andreas Resendius vir apprimè doctus anno 1551. prudenter

com-

composuit, genere quodam orationis ad Ecclesiae consuetudinem admodum accommodato. Aliquanto post Rex Ioannes filius Emmanuelis à Pontifice Maximo obtinuit, vt in regia eandem sibi venerari liceret: Et Pompeius Zambicarius Pontificis Maximi legatus, anno huius seculi 53. omnibus precationem à Christo institutam & Angeli salutationem pro statu Christianae Reipublic. & incremento religionis ter ad sepulchrum reginae recitantibus ipsius ferijs, octoque diebus insequentibus, aut diebus festis sanctorum Bartholomaei, Ioannis Baptistae, Clarae, Petri & Pauli, ac Hieronymi, concessit omnes poenarum remissiones, quas iisdem diebus adipiscuntur, qui vrbis Romae templa, vel intra, vel extra moeniam religiosè visunt. neque Deus interea illius insignem vitae sanctitatem in lucem proferre destitit, ijs rebus patrandis, quae magnam solent hominibus admirationem commouere. Est propè Conimbricam aedes sanctae Mariae sacra, cui à vico Cellis nomen est, magna frequentia virginum sacrarum è sancti Bernardi disciplina. Ei collegio praeposita erat Maria Zauora, non virtute modò, verum etiam genere clara, quum Anna Azpileueta vna ex illo numero diu crucibus capta rigit, neruis ita resolutis, vt gestari quidem posset, incedere ipsa non posset. Nullum ab industrijs medicis remedium ommissum est; sed ars victa malo omnem sanitatis restitutae gloriam Deo primum, deinde reginae sanctissimae reliquit. Instabat iam huius seculi anno 53. solennis S. Elisabetae dies, & eius diei antecedente nocte aegra virginis Magistra recitans precationes matutinas, quae mirabiliter ope reginae facta fuissent exponebat, cupidè & attentè audienti: simul vt ab ea supplex auxilium

lium

lium peteret hortabatur, fecit illa diligenter & piè,
 vt exitus rei declarauit. Arctior deinde somnus fef-
 sam malis complexus est. In quiete autem per visum
 audire sibi visa imperantem quendam, vt surgeret,
 valetudine per Elisabetam restituta; excitataque
 subito omnibus artubus contremuit. Exiuit è lecto
 sola neminem inclamans: opemque diuinam præ-
 sentem sentiens vestes induit, in Odeum venit, vbi
 cæteræ matutinas preces concinebant. Quanta fue-
 rit omnium admiratio, quæ læticia, quæ lacrymæ, ab
 animi pietate profectæ, facilis est coniectura. Sed to-
 ta res Martini Azpileuetæ Nauariensis cura, cuius ex-
 imia iuris pontificij prudentia magnum attulit Hi-
 spaniæ vniuersæ lumen, publicis literis comprehen-
 sa est, ne qua ei finem afferat vetustas. Paucis post an-
 nis mortuo Ioanne vnico hærede regni, spes omnis
 Lusitaniæ sita erat in partu Ioannæ vxoris, quam il-
 le grauidam expletis iam ad pariendum temporibus
 reliquerat. Pendebant omnium animi inter spem &
 metum, nec erat vlla ciuitas, in qua non quotidia-
 næ supplicationes ad omnia templa haberentur. Co-
 nimbricenses commune periculum ritè ducentes
 suum, die quodam, prima luce, cum solenni pom-
 pa ad reginæ sepulchrum supplicandi gratia vene-
 runt. Constat, vniuerso populo pro salute commu-
 ni & tranquillitate regni ibi vota faciente, Regem
 Sebastianum esse natum: quem diuino munere do-
 natum nobis, religione ac pietate erga Deum, & om-
 nes cælites, fortitudine aduersus hostes Christiani
 nominis, æquitate in suos, & beneficentia, dignum
 maioribus præstantissimis regibus, dignum tali stir-
 pe futurum esse confidimus. Ad extremum quum
 eiusdem regis admirabili pietate permotus Paulus
 Ponti-

Pontifex Maxim. quartus hoc nomine superiorum Pontificum diplomata amplificasset, potestatemque fecisset imagines eius erigendi, annua sacra faciendi, publica cæremonia comprecandi, quacunque editio Lusitanorum regum, & imperium pateret; instituit ille, vt erat aduersus cælestes insigni religione, vt in hoc amplissimo domicilio ingenuarum artium à se maximis sumptibus ædificato, & optimè constituto singulis annis dies festus ageretur ante diem sextum non. Quint. quo tempore reginam ad concilium beatorum animorum migrasse iam diximus.

L. D. B. Q. V.

